

AZERBAJCANDA DİL-KİMLİK BAĞLANTISININ OLUŞUMU VE TÜRKİYE TÜRKÇESİ FAKTÖRÜ

FORMATION OF THE LANGUAGE-IDENTITY RELATIONSHIP IN AZERBAIJAN AND THE ROLE OF TURKISH

Jale GARİBOVA*

Öz

Makale, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin genişletilmesi bağlamında, Sovyet sonrası Azerbaycan'da kimliğin yeniden doğuşu sürecini ele almaktadır. Özellikle dilsel düzeyde kimlik ifadesinin çeşitli biçimleri, iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve sosyokültürel bağların gelişmesinden doğan olası faktörler açısından incelenmektedir. Anket analizine dayanarak, Türkiye Türkçesinin etkisinin artmasına yönelik tutumlar araştırılmaktadır. Ulusal kimliğin oluşması ya da yeniden doğuşunda Türk unsurunun dinamikleri, Azerbaycan'ın bağımsızlığının çeşitli dönemleri ele alınarak analiz edilmektedir. Makale, Türkiye Türkçesinin ve Türk kültürünün yeni kimlik biçimleri üzerindeki olası etkisini (veya etkisizliğini) açıklamak için, Türk okullarından veya üniversitelerinden mezun olanların dil davranışı ve tutumları üzerine odaklanmaktadır. Öte yandan, dilsel arıtmıcılık (pürizm) eğilimlerinin yeni Türkleşme meyilleri ile kıyaslanması temelinde Türkiye ve Türkiye Türkçesi ile ilgili tutumların kuşaklar arası dinamikleri üzerine bir düşünce sunulmaktadır. Son olarak, gelişmiş dilsel-kültürel ilişkiler faktörünün, özellikle mesleki ve entelektüel alanlarda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki daha yüksek düzeyde işbirliğine nasıl katkıda bulunabileceği konusunda bazı öneriler ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Milli kimlik, bireysel kimlik, ikidillilik, dil tutumu, dil davranışı, Türkleşme, de-Sovyetizasyon, iletişim.

Abstract

The article attempts to examine the identity rebirth in the post-Soviet Azerbaijan in the context of expanded relationships between Azerbaijan and Turkey. Various formats of identity expression, in particular at the linguistic level, are studied from the perspective of possible factors that arise from developing political, economic and socio-cultural links between the two countries. Attitudes towards the increased influence of the Turkish language are investigated on the basis of survey analysis. The dynamics of the Turkish factor in the formation or rebirth of national identity is analyzed across various periods of Azerbaijan's independence. The article has a particular focus on language behavior and attitudes of graduates from Turkish schools or Universities in order to explain the possible influence (or lack of influence) of the Turkish language and culture on new identity formats. On the

* Doç. Dr., Azerbaycan Diller Üniversitesi öğretim üyesi, jgaribova@gmail.com

other hand, we offer reflection on intergenerational dynamics of attitudes towards Turkey and Turkish by contrasting linguistic purism with new Turkification tendencies. Finally, we put forward certain suggestions on how the enhanced linguocultural relations factor could contribute to a higher quality of cooperation between Turkey and Azerbaijan, especially in the professional and intellectual spheres.

•

Keywords

National identity, individual identity, bilingualism, language attitude, linguistic behavior, Turkification, de-Sovietization, communication.

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kurulan yeni cumhuriyetlerde bireysel düşünceyi ve toplumsal fikri "Ben kimim?" veya "Biz kimiz?" soruları meşgul etmeye başladı. Bu, post-emperyal devletler için doğal bir durumdur: zira imparatorluklar dağıldıktan hemen sonra oluşan ideolojik boşluk, değişen öncelikler ve bunun ardından meydana çıkan yeni davranış ve yaşama bakış paradigmaları toplum içerisinde insanların kendini arama eğilimlerini tetikler (Ashcroft *et al* 2002: 8-9; Dizayi 2015: 999). Kendini aramanın Sovyet dönemine de özgü olan bir süreç olmasına rağmen, o yıllarda kimliklerin sorgulanması örtülü şekilde ve çok sınırlı gruplar içinde (örneğin, karşıt düşünceye sahip olan insanlar arasında) yer alıyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise bu arama ve sorgulama toplu karakter taşımaya başladı ve siyasi, toplumsal ve bireysel düşünce tarzını yönlendiren ve bazen de değiştiren en önemli konulardan biri olarak ortaya çıktı (Landau & Kellner-Heinkele 2001: 1-8). Bu nedenle, kimlik ve kendini tanımlama meselesi Sovyet sonrası mekanda gerek siyasi, gerekse de sosyal söylemin en fazla tartışılan sorularından birine dönüştü ve bu tartışmalar Sovyet sonrası ülkelerde halen belli bir düzeyde güncelliğini korumaktadır. (Landau & Kellner-Heinkele 2012: 37; Zabrodskaya & Ehala 2015: 163).

Kimlik arayışlarına cevap bulma girişimleri, insanların ve toplumun dil tutumunu ve dil davranışını da etkiler.¹ Sovyet sonrası mekanın bir parçası olan Azerbaycan'da kimlik arayışlarının dil katında ifadesi hem bireysel, hem de toplumsal bağlamda bir kaç şekilde tezahür ediyordu. Devletin yürüttüğü dil politikasındaki yeni eğilimlerden başlayarak yeni doğmuş bebeklere isim seçilmesine kadar bireysel ve toplumsal hayatın hemen hemen her aşamasında kimlik arayışının veya kimlik tespitinin dil katında ifadesi açıkça göze çarpıyordu.

Bağımsız Azerbaycan'da dil-kimlik bağlantısını şekillendiren çeşitli siyasi ve sosyokültürel çerçeveler mevcuttur (Garibova 2012: 48-56). Bu makalede kimlik arayışlarının dil katında tezahürüne Azerbaycan'la Türkiye arasında siyasi, ekonomik ve sosyokültürel bağlantılar bağlamında göz atarak, aşağıdaki sorulara cevap vermeye çalışacağız: a) Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'da kimlik arayışları, yeni kimlik formatlarının şekillenmesi veya mevcut kimlik formatlarının yeniden tespiti süreçlerinde Türkiye faktörü ve Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ne gibi bir rol oynamıştır? b) Türkiye faktöründen ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinden kaynaklanan yeni kimlik biçimleri dil tutumu, dil davranışı ve dil kullanımı düzeylerinde nasıl ortaya çıkıyor? c) Türkiye faktöründen ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinden kaynaklanan yeni kimlik biçimleri Azerbaycan'da esasen hangi sosyal gruplar içinde ortaya çıkar ve bağımsızlığın ilk yıllarından günümüze belli kimlik formatı-sosyal grup bağlantısında herhangi bir değişim dinamiği gözlemleniyor mu? d) Hangi sosyal gruplar içinde Türkiye faktörü kimlik biçimlerinin gelişmesinde hiç bir rol oynamıyor ve bunun nedenleri ne ile ilgili olabilir? e) Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesinde dil faktörüne dayanan ne gibi sorunlar mevcuttur ve dil faktörü iki ülke arasındaki yakınlığı nasıl teşvik edebilir? f) Türkiye ile Azerbaycan arasında yakınlaşma sürecinde her iki devlet birbirinden karşılıklı olarak nasıl yararlanabilir?

¹ Dil tutumu (ing. "Language attitude"), toplumun veya bireylerin herhangi bir dile olumlu (saygı, gurur, duygusal yakınlık içeren), olumsuz (önyargı, utanç, uzaklaştırma/marjinalleştirme eğilimleri içeren) veya pragmatik (gereklilik veya gereksizlik açısından değerlendirme) yaklaşımlarını göstermektedir. Dil davranışı terimi ile ise toplumun veya bireylerin pratik dil kullanımı ve belli bir nedene bağlı olan dil seçimi ("language choice") kastedilmektedir.

SOVYET SONRASI AZERBAJCAN'DA MİLLİ VE BİREYSEL KİMLİĞİN OLUŞTUĞU ÇERÇEVELER

Azerbaycan'da bağımsızlıktan sonra milli kimliğin şekillenmesi çoğu zaman birbiri ile bağlı olan birkaç çerçeve dahilinde yer almıştır. Bunlardan birincisi Azerbaycan'ın bağımsızlığı olmuştur. Azerbaycan'da Sovyet sonrası dönemde şekillenen yeni kimlik modelinin - Azerbaycancılığın ideolojik temeli Azerbaycan'ın bağımsızlığı olgusundan kaynaklanmıştır (Cəfərov 2002: 4-9). Yeni bağımsızlık kazanmış ülkede milli birlik ve sosyal bütünleşmeye ulaşmak ve bunları geliştirmek yeni oluşmuş devletçiliğin ayakta kalması ve herhangi bir iç ve dış saldırıdan korunabilmesi için çok önemlidir. Bu ideolojinin pekiştirilmesine siyasi ve sosyal söylemin de katkısı olmuştur (Garibova 2009: 22-24). Azerbaycan'ın bağımsızlığının kutsallığı, dokunulmazlığı, kalıcılığı ve ülkenin gelişmesinin temeli olması düşüncelerinin siyasi ve sosyal söylemde yer alması bağımsız devletçiliğin toplum dahilinde bir değer olarak algılanmasını sağlıyordu. Örneğin, toplumsal söylem aşağıdaki tarihi konuları geniş bir biçimde kapsıyordu: Azerbaycan'ın devletçilikle ilgili tarihi tecrübesi, Azerbaycan topraklarında devletlerin oluşumu, yaşaması ve çöküşünün nedenleri, Azerbaycan topraklarında kurulmuş olan Safevi Türk devletinin Orta Çağların en güçlü devletlerinden biri olması, Azerbaycan'ın Rus-İran savaşları sonucu parçalanması ve imparatorlukların esaretinde bulunması, Rusya İmparatorluğu dağıldıktan sonra Azerbaycan'da doğunun ilk demokratik devletinin - Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, Azerbaycan'ın Sovyet işgali sonucunda bağımsızlığını kaybetmesi, Sovyet politikaları sonucunda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne müdahale edilmesi ve Azerbaycan'da Ruslaştırma politikasının yürütülmesi vs. Bu sosyo-politik söylemin oluşturduğu temel değerlerse (devletin egemenliği, toprak dokunulmazlığı, bağımsız gelişme, devletçilik geleneklerinin oluşumu, milli-manevi ve kültürel miras ve gelenekler vb.) güçlü bir Azerbaycancılık ideolojisini şekillendirmekteydi. Azerbaycancılık ilkesi devletin politikasının da temelini oluşturuyordu. Devlet sembollerinin yenilenmesi, alfabe ve yazı reformu, devletin dil politikası vb. bu ideolojiye dayanıyordu.

Milli kimliğin oluşumunda önemli rol oynayan diğer bir faktör bazen, özellikle ilk dönemlerde, de-Rusifikasyon (Rusluktan kopuş) gibi tezahür eden de-Sovyetizasyon (Sovyetlikten kopuş) eğilimi olmuştur. (Pavlenko 2009: 253-261). Gerek siyasi, gerekse sosyokültürel alanlarda Sovyet dönemini yansıtan (genelde Rusya, Rus toplumu veya Rusça ile ilgili olan) sembollerden özgür olma ve bunların yeni milli sembollerle değiştirilmesi eğilimleri yer alıyordu. De-Sovyetizasyon, onomastik birimlerin yenilenmesinde de geniş çapta ortaya çıkıyordu. Sovyet döneminin siyasi adamlarının ve Komünist Partisi ideologlarının adlarını taşıyan şehirlere, sokaklara, kurumlara Azerbaycan'ın milli kahramanlarının, ünlü siyasetçilerinin ve aydınlarının adları veriliyordu.

Bu eğilimin dilde de somut tezahürleri meydana çıkıyordu. De-Sovyetizasyon, Azerbaycan'da Rusçanın fonksiyonlarını da etkiliyordu. Örneğin, Rusça eğitim veren okullar çalışmalarını sürdürse de, eğitim dili Azerbaycan Türkçesi² olan okullarda Rusça, ikinci dil olarak değil, yabancı dil olarak öğretilmeye başlandı ve bu nedenle de diğer yabancı dillerle rekabet durumuna girmiş oldu. Tabii ki, Latin alfabesine geçiş ve yazında bazı Rusça kelimelerin Türkçe kökenli kelimelerle değiştirilmesi, aynı zamanda Rusçanın telaffuzu üzerine kurulmuş yazı kurallarından vazgeçilmesi de-Sovyetizasyonun en belirgin yönlerinden idi (Garibova 2012: 139-152). Uluslararası bütünleşme eğilimleri de ulusal kimliğin şekillenmesinde önemli rol oynuyordu. Diğer Sovyet sonrası devletlerde olduğu gibi, bağımsız Azerbaycan'da

² Batı Türkçesinin Azerbaycan'da konuşulan bu kolu, Azerbaycan Anayasasında Azerbaycan dili olarak tanımlanmaktadır.

da dünyanın çeşitli ülkeleri ile ilişkilerin ve işbirliğinin gelişmesi ve küresel bütünleşme eğilimleri Azerbaycancılığın kapalı bir format değil, dünyaya, çokdilliliğe ve çokkültürlülüğe açık bir örnek olduğunu ortaya koyuyor ve Azerbaycancılık ilkesi üzerinde şekillenen milli kimliği de bu istikamete doğru yöneltiyordu. Uluslararası bütünleşme, Avrupa ve ABD ağırlıklı bir eğilim olarak tezahür etse de, bu süreç Doğu ve Asya yönünde entegrasyonu da inkar etmiyordu. İngilizce dünyaya çıkış dili olarak değerlendiriliyor ve İngilizce eğitim veren okul ve üniversiteler kuruluyordu. Diğer Avrupa dillerinin de gerek eğitimde, gerekse diğer alanlarda (bilim, kültür) kullanımı giderek artıyordu. Örneğin, Azerbaycan'da İngilizce eğitim veren okullar dışında, eğitim dili Fransızca olan bir okul da açılmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nun kararı ile kurulan "2007-2015 yıllarında Azerbaycan Gençlerinin Yabancı Ülkelerde Eğitimi Devlet Programı" çerçevesinde gençler dünyanın 33 ülkesinde Azerbaycan Devleti'nin mali desteği ile eğitim almışlardır.

Aynı zamanda, Latin alfabesine geçişin esas motifi millileşme ve de-Sovyetizasyon olsa da, bu bağlantı uluslararası entegrasyon açısından da önemliydi (Fierman&Garibova 2010: 423-451).

SOVYET SONRASI AZERBAYCAN'DA MİLLİ VE BİREYSEL KİMLİĞİN ŞEKİLLENMESİNDE TÜRKİYE FAKTÖRÜ

Azerbaycancılık ideolojisi ne kadar somut bir model olsa bile, daha geniş bir bağlam olan Türklüğü inkar etmiyor. Gerçek şu ki, Azerbaycancılık ideolojisi, Azerbaycancılık unsurunun Türklük anlamı içerisinde erimesi veya her iki unsur temelinde yeni tek bir ilkenin oluşturulması anlamına gelmez. Öte yandan, Azerbaycan toplumunun belli sosyal grupları açısından Azerbaycancılık ilkesi Türklük unsurunu içermiyor. Fakat, genel olarak, Azerbaycancılık düşüncesinin milli ideoloji olarak Türklük bağlamında yer alması da açıkça görülmektedir. Bu hiyerarşik bağlamda Türklüğün kendi yeri ve tarihi değeri vardır (Cəfərov 2002: 4-9; Mehdiyev 2011: 94; Musaoğlu 2013: 547). Türklüğün, Azerbaycancılık üzerinde egemen olan baskın bir unsur olmasa da, Azerbaycancılığın şekillenmesinde önemli yeri bulunmaktadır. Türklük ideolojisi, Azerbaycan Türklerinin Sovyet ideologları tarafından bilinçli biçimde çarpıtılmış tarihi bakış açılarından kurtulmasında ve onların kendi tarihi köklerini anlamalarında önemli bir rol oynamıştır. Bilindiği üzere Türklük sadece Türkiye Türkleri ile ilgili olmayıp diğer Türkleri de içeren genel bir ilkedir. Dolayısıyla, Türklük bağlamı çerçevesinde Azerbaycan Türkleri gerek Türkiye Türkleri, gerekse de diğer Türklerle ortak bir tarihe sahip olduklarını tespit etmiş ve bunu ilk kez açıkça beyan edebilmişlerdir. Bu olgunun tespiti veya yeniden tespiti Azerbaycan Türklerinin devlet ve milliyetçilik bakışlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Türklük, Azerbaycan'ın Sovyetlik'ten kopuş ve uluslararası bütünleşme eğilimleri bağlamında da önemli bir öge olarak yer almakta ve çoğu zaman bu eğilimlerin temelini oluşturmaktadır (Nesibli 2012: 53-104). De-Sovyetizasyon eğilimlerinin bir parçası olarak bazı Rusça kelimelerin ve terimlerin değiştirilmesinde Türkiye Türkçesi ilk ve en önemli kaynak olarak görülmüştür (Fierman & Garibova 2010: 446). Mesela, yaptığımız anket sorgulamasına katılan bazı bireyler, Azerbaycan Türkçesinde bulunan Rusça kelimelerin Türkiye Türkçesine ait kelimelerle değiştirilmesini kaçınılmaz bir millileşme süreci olarak gördüklerini söylemişlerdir. Uluslararası entegrasyon sürecinde de Azerbaycan'ın ilk güvendiği ve örnek aldığı ülke Türkiye olmuştur. Azerbaycan'da birçok alanda (örneğin, tıp, inşaat, ekonomi, harp) gelişme ve reform stratejilerinde Türkiye tecrübesi önemli bir yere sahiptir ve bu sadece Türkleşme veya Türklük eğiliminin ifadesi değildir.

Bunların dışında, Türklük ve Türkiye, Azerbaycan milliyetçiliğinin ve kimliğinin

oluşmasında bağımsız bir faktör olarak da yer almıştır. Bu, Azerbaycan ve Türkiye'yi birbirine doğal şekilde bağlayan milli-manevi ve kültürel değerlerden başka, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki siyasi ve ekonomik birlikle de sıkı sıkıya bağlıdır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, çeşitli alanlarda işbirliğini ilk olarak Türkiye ile başlattı. Bağımsızlığın, en keskin sınırlamaları ve en büyük zorlukları kapsayan ilk yıllarında da, sonraki dönemlerde de, Azerbaycan'a destek olan ilk ülke Türkiye oldu. Örneğin, 2002 - 2010 yıllarında Azerbaycan'ın petrol ve petroldışı sektörüne Türkiye'nin iş adamlarının ve şirketlerinin yaptığı yatırım 1,653 milyar manat (aynı dönem içinde ülkeye yatırılan sermayelerin %7'si) hacminde olmuştur (Qədimoğlu 2012). Bu işbirliği ve destek bugüne kadar da devam etmektedir. Türkiye basınında, Türkiye'nin Azerbaycan'la ilgili siyasi kararlarını düzenli şekilde uygulamamasına yönelik bazı eleştirilere rağmen³, Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını uluslararası düzeyde ilk tanıyan ve onun toprak bütünlüğünü ve egemenliğini tehdit altına alan herhangi bir politik, ekonomik ve askeri eylemi veya belgeyi somut şekilde (hatta çoğu zaman kendi politik ve ekonomik çıkarlarını dikkate almayarak) yasa dışı olarak kabul eden ilk ve tek devlettir. Ayrıca, Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra ekonomik imkanların kısıtlı olduğu bir ortamda başlattığı reformlara (aynı zamanda eğitim reformuna) büyük çapta koşulsuz destek veren bir devlettir. Tabii ki, sayısını daha da artırabileceğimiz bu gibi örnekler sürekli olarak halkın da bilgisine sunulmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin, toplum tarafından bu şekilde algılanması, Azerbaycan'da milli kimlik oluşumunu önemli ölçüde etkilemiştir.

MİLLİ KİMLİĞİN GELİŞİMİNDE TÜRK UNSURUNUN DİNAMIĞI: ÇEŞİTLİ DÖNEMLER VE ÇEŞİTLİ GRUPLAR

Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan toplumunda, genelde bakıldığında, Türklük eğiliminin romantizmden rasyonalizme veya pragmatikliğe yönelik bir yolunu bulmak mümkündür. Tabii ki, bu eğilimin bazı gruplar içinde sabit kaldığı, bazı gruplar içinde ise aksi yönde geliştiği de gözlemlenmiştir. Buna rağmen, duygusal Türkçülükten uzaklaşmanın ve Türkiye'ye ve Türkiye Türkçesine yönelik rasyonel tutumun önemli bir şekilde geliştiğini söyleyebiliriz. Bunu çeşitli dönemlerde farklı sosyal gruplarla yapılan anket sorgularının ve sözlü görüşmelerin sonuçlarını karşılaştırırken görmek mümkündür. Sonuçlar bazen aynı sosyal grupların farklı dönemlerde birbirine benzemeyen seçim paradigmalarını da ortaya koyuyor. Türkiye'de eğitim almış bir anket katılımcısı (25-30 yaş arası) önceleri Türkiye'ye ve Türkiye Türkçesine romantik hisler beslediğini, daha sonra ise bu hislerin daha rasyonel bir boyuta geçtiğini söylüyor. Katılımcı son dönemlerde Azerbaycan Türkçesini daha estetik bulduğunu ve genellikle herhangi bir dille ilişkinin o dilde sunulan içerik üzerinden geçerek şekillendiğini belirtiyor. Katılımcı açısından, Azerbaycan piyasasına Türkiye Türkçesinde dahil olan bazı kitle kültürü ürünlerinin (örneğin, popüler müzik veya diziler) içeriklerinin diğer dillerde olan benzer ürünlere nispeten daha düşük kalitede olması ve gençlerin son zamanlarda bunun daha çok farkında olması Türkiye Türkçesi ile ilgili daha önce var olmuş öforiyi önemli ölçüde azaltmıştır.

İki farklı dönemde yaptığımız sosyal anketin sonuçlarının karşılaştırılması da bu fikri kanıtlar. 2009 yılında Azerbaycan'da ortak Türkçe ile ilgili 93 kişinin arasında (21-69 yaş) yaptığımız anket sorgulaması katılımcıların çoğunluğunun ortak Türkçe fikrini desteklediğini ve 33 kişinin bu rolde Türkiye Türkçesini gördüğünü ortaya koymuştur:

³ Örn.: <https://www.youtube.com/watch?v=c26RTeT5t2w>

Tablo 1: Ortak Türkçe ile ilgili katılımcıların cevapları

Ortak Türkçe ile ilgili düşünceleriniz	
Olumlu	67
Olumsuz	15
Nötral	11
Ortak dil fikri gerçekleşirse, hangi dil ortak dil olarak kullanılabilir?	
Türkiye Türkçesi	33
Azerbaycan Türkçesi	38
Tüm Türk dillerinin özelliklerini içeren ortak bir Türkçe	7
Diğer diller (Rusça, İngilizce vb.)	2
Fark etmez/Bilmiyorum	13

Kaynak: Yazarın Araştırması

2015 yılında yaptığımız anket sorgularının sonucu (bu sonuçlar aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır) ise katılımcıların çoğunluğunun Türkiye Türkçesinin öğrenilmesini önemli bulduklarını, ama Türkiye Türkçesini ortak dil işlevinde göremediklerini (bunun çeşitli nedenleri belirtilmiştir) göstermiştir. Katılımcıların bir bölümü ortak Türkçe fikrine ve bu düşüncenin gerçekleşmesinde Türkiye Türkçesinin önemli rol oynamasına daha önceleri daha çok inandığını ve bu fikri bir ideal olarak gördüğünü, ancak sonraki dönemlerde bu düşüncenin yeterince gerçekçi olmadığını anladığını vurgulamıştır. Tabii ki, böyle bir dönüşüm Türkiye'ye, Türkiye Türkçesine ve Türkçülük fikrine olan yaklaşımı duygusal düzeyden rasyonel düzeye taşıyabilmiştir. Bu, olağanüstü, normal dışı veya nadir rastlanan bir olgu olmasa da, sosyokültüroloji akımların öğrenilmesi açısından ilginç bilgi içerir ve gelecek araştırmalar için belli ipuçları verebilir. Doğal olarak, ortak bir Türkçe geliştirilmesi ve bu fonksiyonun Türkiye Türkçesine verilmesi isteğine duygusallıktan uzak, pratik amaçlar taşıyan bir fikir gibi de bakmak mümkündür ve aslında belki de bu düşünceyi destekleyen bazı katılımcılar meseleye sırf pratik açıdan yaklaşmışlardır. Fakat ne kadar pratik olsa bile, bu katılımcıların cevaplarından ortak Türkçe görüşünün desteklenmesinde milli kimliğin Türklük bağlamında belirtilmesi isteğinin de güçlü bir şekilde yer alması anlaşılmıştır.

Eğitim konusunda da önceki yıllarla kıyaslamada rasyonel eğilimlerin arttığını görebiliriz. Azerbaycan'da 2012 yılında eğitim dili ile ilgili yaptığımız ankete katılan 153 kişinin "Çocuklarınızın hangi dilde öğretim yapan okullara gitmesini istersiniz ve neden?" sorusuna verdikleri cevaplar aşağıdaki sonuçları ortaya koymuştur:

Tablo 2: Katılımcıların çocukları için eğitim dili tercihleri

Çocuklarınızın hangi dilde öğretim yapan okullara gitmesini istersiniz?	25-60 yaş aralığındaki katılımcıların yaklaşık yüzdesi (Bakü üzere)
Azerbaycan Türkçesi ile	% 17
Türkiye Türkçesi ile	% 28
Rusça	% 45
Azerbaycan Türkçesi ile kaliteli öğretim yapan okul bulmak zor olduğu için seçmeli olarak 1. Rusça; 2. Türkiye Türkçesi ile	% 10

Kaynak: Yazarın Araştırması

Bazı katılımcılar, Türk okullarında gençlerin dini veya ideolojik propagandanın etkisi altına girebileceğini gerekçe göstererek Türk okullarına öncelik vermediklerini belirtmişlerdir. Türkiye Türkçesi ile eğitime öncelik veren katılımcılar aşağıdaki nedenleri göstermişlerdir: a) Türk okulları kaliteli eğitimi sürekli olarak sağlarlar; b) Türk okullarında yüksek ahlaki değerler aşılanır; c) Türk okullarında öğrencilerin kişisel ve mesleki niteliklerinin yüksek düzeyde oluşmasına önem verilmektedir; d) Azerbaycan Türkçesi ile kaliteli eğitim ve öğretim veren okulları bulmak zor olduğu ortamlarda, çocuklarının Azerbaycan Türkçesi ile eğitim almasını isteyen veliler için en uygun seçim Türk okulları olabilir (Garibova 2012: 178-180).

Bazı durumlarda Türkiye veya Türklükle ilgili önyargılı fikirlerin de yerine daha rasyonel ve olumlu bakışların geldiğini görüyoruz. Bilindiği gibi, Azerbaycan toplumunu temsil eden bazı sosyal gruplar için (bunlar esasen Rus dilli bireylerden ve Rusya'da eğitim görmüş insanlardan oluşuyor) Türklük unsuru; milli kimliğin oluşumunda herhangi veya önemli bir rol oynamamıştır ve bu grupları temsil eden bireylerin Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da kullanımı, Türk kitle kültürünün Azerbaycan'da yaygınlaşması ile ilgili tutumu önyargılı ve bazen de hoşgörü içermeyen bir tutum olmuştur. Fakat son dönemlerde Türkiye tıbbi hizmetler, turizm, eğitim vb. amaçlar için en sık ziyaret edilen ülkeye dönüştükçe ve insanlar Türkiye'nin tanımadıkları taraflarını keşfettikçe, söz konusu sosyal grup dahilinde bu tutumun daha olumlu bir tutumla yer değiştirdiğini görüyoruz. Belirtmek gerekir ki, bu konuda dil faktörü de önemli rol oynamıştır. Rusça konuşan grupları Türkiye ile ilişkiler konusunda en çok tedirgin eden meselelerden biri dil engeli olmuştur. Fakat Türkiye Türkçesini (veya Azerbaycan Türkçesini) kullanmadan da ilişkilerin kurulmasının ve hizmetlerden yararlanmanın olasılığı bu korkunun da giderilmesine yardım etmiştir. Azerbaycan'da, Türkiye Devleti tarafından açılan okulların kaliteli eğitim verebilmesi de bu duruma katkıda bulunmuştur: Rusça konuşan birçok aile Türkiye Türkçesini veya Azerbaycan Türkçesini günlük iletişimde kullanmamasına (veya bu dilleri kullanmakta zorluk çekmesine) rağmen çocuklarını Türkiye Türkçesi ile eğitim veren okullara yönlendirmiştir. Sonuçlar ise bu grupların Türkiye'yi daha yakından tanımalarına ve Türkiye ile ilgili duygu ve düşüncelerinin pozitif yöne doğru yönelmesine neden olmuştur.

KİMLİĞİN DİL DÜZEYİNDE İFADESİ

Dil Davranışı ve Dil Tutumu

Aşağıda daha detaylı şekilde açıklayacağımız gibi, kimlik, özellikle de milli kimlik, daha fazla dil tutumu düzeyinde ifade edilebilir; öyle ki, insanlar herhangi bir dile yaklaşımı titizlikle ve tüm ayrıntılarıyla her zaman kendi dil davranışlarında yansıtamıyorlar (Garrett 2010: 6). Bu nedenle de, insanların dil davranışını tüm durumlarda onların kendi kimliğini yansıtmaları gibi değerlendirmek mümkün değildir. Bu gerçeğin altını çizmemizin nedeni bazen, yanlış olarak, herhangi bir toplumun üyesi olan bireylerin dil davranışı göstergelerinin bu toplumda herhangi bir dile veya bu dili taşıyan kültüre yaklaşımın ifadesi olarak görülmesidir. Ancak bireyler herhangi bir dile, bu dilin taşıyıcılarına veya bu dil aracılığıyla iletilen kültüre, siyasete, vb. yaklaşımlarını açığa vurmak veya kimlik paradigmalarını kabarıklık şeklinde ifade etmek amacı ile çok sınırlı kapsamda dil öğelerine müdahale ederek kendi dil davranışlarını değiştirebilirler. Bu, çoğu durumda, fonoloji, sözcük ve üslup boyutlarında bir dil öğesinin diğer öğelerle değiştirilmesi (örneğin, standart dil unsurunun yerine şive veya diyalekt unsurunun istifadesi, tonlama değişikliği, seslerin farklı telaffuz edilmesi, argo unsurunun kullanılması vb.) olarak ortaya çıkıyor. Fakat bu gibi olgular kimlik ifadesinin göstergesi olma rolünü kısmen yerine getirebilir; şöyle ki: 1) bireyler yukarıda belirtilen dil davranışı modellerini tüm durumlarda (örneğin, resmi ortamlarda) kullanamıyorlar; 2) bireyler sadece kolayca yapabilecek dil değişimlerini uygularlar: örneğin, şive kullanmak pratiği olmayan kişinin, şive ile konuşan insanlara karşı uygulanan herhangi ayrımcılığa karşı çıkmak amacı ile şive kullanması ya mümkün değildir, ya da çok zordur. Bilindiği gibi, çoğu sosyal araştırmacılar dillerin standartlaşmasına bazen olumlu yaklaşmamakta ve dil standartlaşmasını sosyal eşitliği önleyen bir fenomen olarak görmektedirler (Fishman 2006: 311-328). Bu nedenle de bu insanlarda şivelere ilişkin koruyucu bir tutum oluşabilir (Edwards 2013: 5-6). Fakat şive ile konuşabilmek belli bir deneyim gerektirdiği için, belirttiğimiz bu koruyucu tutum hemen dil davranışına yansımamış olabilir. Yahut, Rusya'ya göç etmiş herhangi bir Azerbaycanlı ailesinde büyümüş bir gencin, Azerbaycan Türkçesini güçlükle konuşması onun Azerbaycan Türkçesini önemsememesi anlamına gelmeyebilir: bu gencin Rusça ana dili gibi konuşması, kendi ana dilinde ise kolay iletişim kuramaması onun, içinde bulunduğu yaşam şartlarından veya diğer şartlardan kaynaklanmış olabilir. Bu nedenle, üst katta tezahür eden dil davranışı modelleri bazen insanların dile yaklaşımını ve dolayısıyla bu yaklaşımdan kaynaklanan kimlik biçimlerini yansıtmayabilir (Ayres, 2003: 46-47; Bichani 2015: 32-34). Dil ve kimlik bağlantısı ise daha çok dil davranışı düzeyinde değil, dil tutumu katında kendini gösteren bir faktördür.

Azerbaycan toplumunda mevcut dil davranışı modelleri de herhangi bir dile veya dillere olan yaklaşımı her zaman olduğu gibi yansıtmaz. Örneğin, sorgu sırasında sözel, hatta yazılı konuşmada Türkiye Türkçesine ait unsurları yoğun şekilde kullanan, fakat bunun sadece pratik alışkanlık olduğunu vurgulayarak aslında bu alışkanlığı olumsuz şekilde değerlendiren katılımcılarla da karşılaştık. Ana dili Azerbaycan Türkçesi olan ve Azerbaycancılık fikrine güçlü destek veren bireyler, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesine müdahalesini kabul etmemektedirler. Bunlar açısından, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesini etkisi altına almamalı ve Türkiye Türkçesinin öğrenilmesi ve kullanımı Azerbaycan Türkçesinin kullanımını olumsuz etkilememelidir. Bu nedenle, teorik olarak bu bireyler Türkiye Türkçesine ait

unsurların gerek olmadığı halde Azerbaycan Türkçesinde kullanılmasına eleştirel yaklaşıyorlar. Pratikte ise, bu bireyler, Azerbaycan Türkçesini konuşurken bazen farkına varmadan Türkiye Türkçesine ait kelimeleri ve ifadeleri de kullanmaktadırlar. Bu nedenle Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesine müdahalesinin, her zaman bilinçli değil, doğal bir şekilde de ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Özellikle Türkiye Türkçesi ile eğitim almış gençlerin konuşmasında Türkiye Türkçesine ait unsurların kullanımı sıklıkla gözlemlenir. Fakat bu dil davranışı modeli de, bazen Türkçülük eğilimini ifade etse bile, tüm durumlarda bu eğilimin görünümü olarak değerlendirilmemelidir. Türkiye Türkçesi ile karışık Azerbaycan Türkçesinin kullanımı bazı durumlarda sadece pratik değer taşır, daha çok alışkanlığı, nadiren ise özel bir gruba (örneğin, Türkiye’de eğitim görmüş gençlerden oluşan gruba) ait olmayı belirtir.

Öte yandan, Azerbaycan’da Türkiye Türkçesinin daha yaygın kullanımını önemli sayan, gençlerin Türkiye Türkçesini daha çok öğrenmelerini ve kullanmalarını arzu eden, fakat sözlü veya yazılı konuşmasında Türkiye Türkçesini kullanmakta zorlanan bireylerin de sayısı az değildir. Bu açıdan, Azerbaycan toplumunda Türkiye Türkçesinin gelecek perspektifleri ile ilgili tahminler verirken toplum içinde yer alan dil uygulamasına dikkat etmek yeterli değildir. Bunun için çeşitli sosyal dilbilim yöntemleri (gözlem, mülakat, kaynak kişilerle çalışma, sorgu anketlerinin uygulanması vb.) kullanarak dil tutumunun ve dile yaklaşımın öğrenilmesi de gerekiyor. İşbu araştırmanın amaçları için Azerbaycan’ın çeşitli sosyal kesimlerini ve yaş gruplarını temsil eden katılımcılar kapsamında Türkiye Türkçesine olan ilginin ortaya çıkarılmasına yönelik anketler düzenlenmiş, dil davranışları ise deneysel gözlemler, artzamanlı tahliller ve kaynak kişilerle sohbet biçiminde izlenmiştir. Sorgu ve gözlemlerin sonuçları aşağıda daha detaylı olarak sunulmaktadır.

Dilsel Arıtmıcılık (Pürizm) "Türkçeleşme" ile Karşı Karşıya

Azerbaycan’da bağımsızlıktan hemen sonra yürütülen dil politikalarında, özellikle ilk yıllarda, Türkçülük eğilimleri açıkça kendini göstermekteydi. Örneğin, 1990’lı yılların başında Latin alfabesine geçiş bağlamında Türkiye’de kullanılan alfabenin kabul edilmesi uğruna hayli mücadele verilmişti. Hatta 1995 yılında Azerbaycan’ın yeni Anayasası kabul edilene kadar devlet dilinin adı ile ilgili tartışmalarda bu dilin “Azerbaycan dili” değil, “Türkçe” veya “Azerbaycan Türkçesi” olarak adlandırılması teklifleri uzun süre gündemde idi (Garibova&Asgrarova 2009: 194; Marquardt 2010). Dilin sözcük düzeyinde de Türkiye Türkçesine ait pek çok kelime kullanıma girmiş ve özellikle medyada sıkça istifade edilmeye başlamıştı. 1990’ların başlarında yeni oluşturulan dil kurallarında ve dil korpusunda⁴ Rusçadan veya Rusça aracılığıyla Batı dillerinden geçen sözcüklerin Türk kökenli sözcüklerle değiştirilmesi eğilimleri güçlenmişti. Bu süreçte daha dar ölçekte olsa da, Arap ve Fars dillerinden geçen sözcükler de Türkiye Türkçesinden alınan kelimelerle değiştiriliyordu. Bu değişimlerin hem ideolojik, hem de dilbilimsel nedenleri vardı. Rusçadan ve Rusça aracılığıyla Batı dillerinden geçen kelimelerin değiştirilmesi de-Rusifikasyonun tezahürü idiye, Arap ve Fars kökenli sözcüklerin Türkçe kökenli veya Türkiye Türkçesinden alınan kelimelerle değiştirilmesi de Türkleşme eğilimlerinin ifadesi idi. Öte yandan, pratik sorunlar (örneğin, bazı alanlarda terim eksikliği) mevcuttu ve Türkiye Türkçesi bu sorunların çözümünde en büyük kaynaklardan biri olarak görülüyordu.

Türkiye Türkçesinden etkilenme eğilimleri daha çok yeni ortaya çıkmış medya ürünlerinde, hızla artan televizyon kanallarında, aynı zamanda kitle kültürü programlarında hissediliyordu.

⁴ Dil korpusu terimi ile herhangi bir dilin fonetik, gramatik ve leksik düzeyleri; genel söz ve terminoloji varlığı; dilbilgisel ve pragmatik normları; yazı ve telaffuz kuralları kastedilmektedir.

Aydın kesimin Türkçülük eğilimli kısmında ve Rusça konuşamayan tekdilli Azerbaycanlılardan oluşan bazı gruplar dahilinde de bu eğilim kendini gösteriyordu. Öte yandan, Türkiye Türkçesi ile eğitim almış veya Türk eğitim kurumları ile yakın temas halinde olan bireyler, özellikle gençler arasında da Türkiye Türkçesinden etkilenme eğilimleri (sadece dil kullanımı değil, aynı zamanda dile yaklaşım boyutunda da) gözlemleniyordu; bu gençlerin bazıları bunun hatta kaçınılmaz olduğunu söylüyor ve böyle bir eğilimin nedenlerini Türkiye Türkçesinin estetik tarafları, daha etkili ve kolay ifade imkanları, Türkiye Türkçesinde çeşitli alanlarda yeterli kaynakların bulunabilmesi vb. faktörlere bağlıyorlardı.

Bunun yanı sıra, özellikle akademik çevrelerde, bu eğilimlere karşı güçlü direniş de vardı ve bu direniş belli bir düzeyde hala devam etmektedir. Bağımsızlığın ilk döneminde böyle bir eğilim çoğunlukla yaşlı kişiler, üst düzey bilim insanları, Azerbaycan Türkçesi ve Rusça konuşan ikidilli bireyler ve genelde Sovyet dönemini temsil eden entelektüeller arasında kendini gösteriyordu. Örneğin, *nömrə* kelimesinin *say*, *müasir* kelimesinin *çağdaş*, *familiya* kelimesinin *soyad* sözlere ile neden yer değiştirdiği sorgulanıyor, bu değişimler bazen kolaylıkla kabul edilmiyordu. Azerbaycan, edebi dil geleneği eski bir tarihe sahip bir ülke olduğu için, dil normlarının değişimine karşı böyle bir direnişin yer alması çok doğaldı. Akademik çevreleri en çok rahatsız eden konulardan biri, onlara göre gerek olmadığı halde Azerbaycan Türkçesinde mevcut kelimelerin Türkiye Türkçesinden alınan kelimelerle değiştirilmesi idi. Terim oluşturulması sürecinde Türkiye Türkçesinin kullanılması normal bir adım olarak değerlendirilse de, insanların yıllardır alıştığı ve kullandığı kelimelerin değiştirilmesi anlamsız ve mantıksız bir girişim olarak görülüyor ve bazen "kendini ve kendi dilini beğenmeme" ve "ideolojik avantürizm (serüvencilik)" olarak nitelendiriliyordu.

Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesinin bağımsızlığını etkileyebileceği ile ilgili fikirler siyasi ve akademik çevrelerde son zamanlarda da yer almaktadır. Örneğin, Azerbaycan Cumhurbaşkanının toplumsal-siyasi meselelerden sorumlu danışmanı, Profesör Ali Hasanov "Azerbaycan Edebi Dilinin Korunmasında ve Gelişmesinde Medyanın Rolü" konusunda 2017 yılının Ekim ayında düzenlenen bir konferanstaki konuşmasında Türkiye Türkçesinden gerekmediği takdirde kelime alınmasını medyanın kusuru olarak nitelendirmiştir (Kazımoğlu 2018). Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Müdürü, Profesör Muhtar Kazımoğlu (2018) da, Azerbaycan televizyon kanallarında Türkiye Türkçesine ait kelimelerin kullanılması ile ilgili şunları söylüyor: "Türkiye'de dilin saflığı uğrunda mücadelenin ürünü olarak ortaya çıkmış *özel*, *özelleştirme*, *yetersay*, *dönem*, *önem*, *önder*, *durum*, *gündem*, *olay*, *seçim*, *açıklama*, *çağdaş*, *yayın*, *sergilemek*, *bilgi*, *toplu*, *anlam*, *yaşam*, *kaynak*, *örnek*, *soy*, *soyad*, *kardeşlik*, *soykırım* vb. kelimeleri bizim de kullanmamız uygundur. Ama Türkiye Türkçesinden yersiz olarak alınıp kullanılan kelimelere de rastlamak mümkündür..."

Artırmalı İkidillilik ve Karışık Kod

İkidilliliğin artırmalı ve eksiltmeli türleri bilinmektedir (Butler & Yakuta 2006: 132; Edwards 2006: 10; Yılmaz & Demirel 2015: 1697). Baskın dilin toplumun ana dilini absorbe ettiği durum eksiltmeli ikidillilik durumudur (Eker 2010: 47). Toplumun dil repertuarına yeni dahil olmuş dil, toplumun ana dilini absorbe etmediği sürece artırmalı ikidillilik söz konusudur. Sovyet döneminde Azerbaycan'da ister artırmalı, isterse de eksiltmeli ikidilliliğin çeşitli modelleri mevcut olmuştur. Bunlardan en yaygın olanı özellikle Bakü'de ve diğer büyük şehirlerde yer alan Azerbaycan Türkçesi-Rusça ve Rusça-Azerbaycan Türkçesi ikidilliliği idi. Kırsal bölgelerde Azerbaycan Türkçesi-Rusça ikidilliliği Rusya'da göçmen işçilik için bir süre çalışıp geri dönmüş insanlar (özellikle erkekler) hariç hemen hemen mevcut değildi. Fakat

azınlıkların daha sık yaşadıkları yerlerde, özellikle de İran ve Rusya ile sınır bölgelerinde Azerbaycan Türkçesi-azınlık dili veya azınlık dili-Azerbaycan Türkçesi ikidilliliği mevcuttu.

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da yeni ikidillilik ve çokdillilik modelleri gelişmeye başladı. Bağımsız Azerbaycan'ın dil siyaseti, Azerbaycan Türkçesinin statüsünü güçlendirdiği ve kullanımını yaygınlaştırdığı için, Azerbaycan'da Sovyet sonrası dönemde dil geçişi ile sonuçlanabilecek eksiltmeli ikidillilik modelleri hemen hemen gelişmedi ve ikidillilik daha fazla artırmalı ikidillilik olarak meydana çıktı. Rusçanın öneminin giderek azalması ile yabancı dillerin öğrenilmesi gündeme geldi. En yaygın yeni ikidillilik ve çokdillilik modelleri arasında Azerbaycan Türkçesi-İngilizce, Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi ikidilliliğini, aynı zamanda Azerbaycan Türkçesi-Rusça-İngilizce, Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi-İngilizce, Rusça-Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi, Rusça-Azerbaycan Türkçesi-İngilizce çokdilliliğini gösterebiliriz. Daha az yaygın modeller arasında Azerbaycan Türkçesi-Fransızca, Azerbaycan Türkçesi-Almanca ikidillilik modelleri yer alır. Bazı sosyal gruplara ait Rusça-Türkiye Türkçesi ikidillilik modelini, Rusça-Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi veya Rusça-İngilizce-Türkiye Türkçesi çokdillilik modellerini de örnek olarak gösterebiliriz (Mammadov 2009: 68-72). Daha önceleri Azerbaycan Türkçesini önemsemeyen bireylerin bu dili öğrenme ve kullanma çabalarının artması ile, Rusça-Azerbaycan Türkçesi ikidillilik modeli çeşitli sosyal gruplar (örneğin, ebeveynleri Azerbaycan Türkçesi konuşamayan gençler) içerisinde de gelişmeye başladı.

Azerbaycanlı olmayan veya Azerbaycan Türkçesi konuşmayan Rus dilli Azerbaycanlılardan (özellikle Türk vatandaşları ile evlilikte bulunan ve Türk şirketlerinde çalışan insanlardan) oluşan bazı gruplar bağımsızlıktan sonra da Azerbaycan Türkçesini kendi dil repertuarlarına dahil etmemiş ve Azerbaycan Türkçesi yerine Türkiye Türkçesini öğrenmeye öncelik vermişlerdir. Bu bireylerin, Azerbaycan Türkçesinin kullanılması gereken durumlarda bile Azerbaycan Türkçesi yerine Türkiye Türkçesini kullandıkları sıkça gözlemlenmektedir.

Öte yandan, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da yaygın olması ve iki dil arasındaki doğal yakınlık, karışık dil/hibrit dil modelinin gelişmesine de neden oluyordu. Özellikle, bazı yerel medya temsilcilerinin Türkçülük eğilimleri, Türk okullarında eğitim, Türk medya ve kitle kültürü ürünlerinin Azerbaycan'da hızla yayılması ve halkın geniş kesimlerinin ilgisini çekmesi Türkiye Türkçesine ait unsurların Azerbaycan edebi diline de dahil olmasına ve dolayısıyla, nüfusun belirli grupları kapsamında karma dil ("hibrit dil") oluşmasına neden oluyordu (Garibova 2012: 187-188). Lakin bu grupların sık sık Azerbaycan Türkçesi-Türkiye Türkçesi karışık bir kod kullanmalarına rağmen, onlarda dil geçişi neredeyse hiç gözlemlenmemektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, genel olarak Türkiye Türkçesi, ana dili Azerbaycan Türkçesi olanların (özellikle, Türkiye'de eğitim almış veya Türkiye ile eğitim veya iş alanında sıkı bağları olan bireylerin) dil repertuarında belli fonksiyonlarda kullanılsa da, Azerbaycan Türkçesinin yerine geçmez.

Türkiye Türkçesine Yaklaşımın Eğilimleri

Azerbaycan'da gençlerin Türkiye ile, aynı zamanda Azerbaycan'la Türkiye arasındaki yakınlıkla ilgili düşünce ve hislerinin, Azerbaycan ve Türkiye toplumları arasındaki ilişkilerin perspektiflerini etkileyecek bir faktör olduğunu düşünüyoruz. İstatistiklere göre, Azerbaycan nüfusunun yaklaşık %34'ünü 15-34 yaş arasındaki gençler oluşturuyor.⁵ Son dönemlerde Azerbaycan'ın kadro politikasında da gençlerin profesyonel gelişimine önem verilmektedir (Turan 2014). Bu tür olgular Azerbaycan gençlerinin Azerbaycan'ın yakın gelecekte gelişme

⁵ <https://www.stat.gov.az/source/demography/>

stratejisinde önemli rol alacaklarını düşünmeye kaynak oluşturuyor. Türkiye'nin gelişme stratejisindeki payı ile ilgili gençlerin ne gibi düşünce ve duygulara sahip oldukları bu açıdan ilginçtir. Öte yandan, herhangi bir biçimde Türkiye Türkçesine yaklaşım da bu düşünce ve duyguları kısmen de olsa yansıtabilir. Türkiye'nin Azerbaycan'da çeşitli alanlarda temsil olunmasına, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'daki yerine ve Türkiye ile eğitim ve iş ilişkilerinin kurulması perspektiflerine toplumun çeşitli gruplarının, özellikle gençlerin yaklaşımını mümkün olduğunca ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmış sorguya çoğunluğu 17-35 yaş grubunu temsil eden 125 katılımcı dahil edilmişti. Sorgu 2015 yılının ekim ayında uygulanmıştır. Anketler aşağıdaki soruları kapsıyordu: 1. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde hangi boşluklar mevcuttur? 2. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakınlık özellikle hangi alanlarda geliştirilmelidir? 3. İki ülke arasında yakınlığın geliştirilmesinde dil faktörünün ne gibi rolü vardır? 4. İki ülke arasında yakınlığın giderek artmasına hangi diğer faktörler katkıda bulunabilir? 5. Türkiye Türkçesini kullanıyor musunuz ve eğer kullanıyorsanız, hangi durumlarda ve alanlarda kullanıyorsunuz? 6. Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesine etkisini hissediyor musunuz ve buna yönelik tutumunuz ne?

Katılımcılar aşağıdaki yaş gruplarını temsil ediyorlardı: 17-20 yaş (55 katılımcı); 21-27 yaş (32 katılımcı); 28-35 yaş (32 katılımcı); 40-55 yaş (6 katılımcı). Tüm gruplar, günlük konuşma dili Azerbaycan Türkçesi veya Rusça olan katılımcıları kapsıyordu. Birinci ve ikinci gruplara dahil olan katılımcıların bazılarının Rusça anlama ve konuşma kapasitesi çok düşüktü ve bu durum üçüncü ve dördüncü gruplarda gözlemlenmedi. Birinci ve ikinci gruplarda Türkiye'de (veya sadece Türkiye Türkçesi ile), aynı zamanda Avrupa'da veya ABD' de eğitim almış bireyler de yer alıyordu. Üçüncü ve dördüncü gruplara Azerbaycan Türkçesini Rusçaya oranla hayli düşük düzeyde anlayan ve konuşan (bu durum birinci grup için çok az spesifiktir) ve Rusya'da eğitim alarak geri dönmüş bireyler dahildi.⁶

Cevapların gruplara ait belli özellikler taşıdığını görebiliriz. Önce, "Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde herhangi boşluk var mı?" sorusuna verilen cevaplara göz atalım. Birinci gruba (17-20 yaş) dahil olan katılımcıların %54'ü Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde herhangi boşluğun olduğunu fark etmemektedir. Bu yaş grubuna dahil olan ve eğitim dili Azerbaycan Türkçesi olan öğrencilerin %53'ü, eğitim dili Rusça, İngilizce ve Almanca olan öğrencilerin ise %87'si bu görüşü paylaşmıştır. İkinci grubu (21-27 yaş) temsil eden katılımcıların %81'i Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde herhangi boşluğun mevcut olmadığını düşünmektedir. Bu grupta yer alan ve Rusça eğitim almış bireylerin %50'si bu görüştedir. Üçüncü yaş grubunu (28-35 yaş) temsil eden katılımcıların %32'si Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde herhangi boşluğun olmadığı kanısındadır. Bu grubun içinde yer alan ve günlük konuşma dili Rusça olan katılımcıların %100'ü bu görüşü paylaşmaktadır. Dördüncü grubu (40-55 yaş) temsil eden katılımcıların tümü Türkiye ile Azerbaycan arasında olan ilişkilerin daha da gelişebilmesini düşünmektedir. Soru cevaplarına genel olarak baktığımızda ise, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde boşlukların olduğu görüşünü daha yaşlı bireylerin, ana dili veya eğitim dili Azerbaycan Türkçesi olan öğrencilerin, Türkiye'de öğrenim görenlerin ve entelektüel alanda çalışanların belirttiğini görüyoruz.

⁶ Tabii ki, daha geniş bir kapsamda yapılan araştırma, Azerbaycan'da dil-kimlik bağlantısı ve bu bağlantıda Türkiye Türkçesinin rolü hakkında yeni detaylar aktarabilir. Lakin yaptığımız anketin sonuçlarının belli gruplar dahilinde dil-kimlik bağlantısının genel çizgilerini göstermiş olduğunu ve gelecek araştırmalar için önemli bir temel oluşturabileceğini söylememiz gerekir.

Türkiye ile Azerbaycan arasında hangi alanlarda işbirliği gelişebilir sorusuna cevaplar aşağıdaki görüşleri ortaya koymuştur. Birinci yaş grubunu (17-20) temsil eden katılımcılardan 9'u (%16) iki ülke arasında işbirliğinin askeri alanda gelişmesini arzu etmektedir. Bunlardan 6 kişinin orta öğrenim dili Azerbaycan Türkçesi, 2 kişinin İngilizce, 1 kişinin ise Almancadır. İkinci yaş grubunu (21-27) temsil eden katılımcılardan sadece bir kişi askeri alanda işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Bu alanda işbirliğinin önemli olduğunu üçüncü yaş grubunu (28-35) temsil eden katılımcılardan 7 kişi (%22) dile getirmiştir. 40-55 yaş arasındaki katılımcıların %50'si askeri alanda işbirliğinin gelişmesini önemli bulmuştur. Türkiye ile Azerbaycan arasında eğitim alanında gelişmenin önemini birinci yaş grubundan 12 kişi, ikinci yaş grubundan 18 kişi, üçüncü yaş grubundan 12 kişi, dördüncü yaş grubundan 4 kişi belirtmiştir. Katılımcıların çoğunluğu siyasi, ekonomik ve ticari alanlarda gelişmenin daha önemli olduğunu söylemiştir. Yanıtların önemli bir kısmında kültür ve turizm alanlarında da işbirliğinin gerekliliği belirtilmiştir. Daha az sayıda katılımcı; tıp, bilim, diplomasi ve sosyal alanlarda işbirliğinin öneminden bahsetmiştir. Katılımcıların bir kısmı ortak film ve dizilerin yapılması, ortak kütüphanelerin oluşturulması vb. projelerin önemini belirtmiş, vize, gümrük politikaları ve öğrenci değişimi alanındaki boşluklara işaret etmiştir.

İki ülke arasında ilişkilerin gelişmesinde dil faktörünün önemine gelince, birinci yaş grubu (17-20) kapsamında 14 katılımcı böyle bir faktörü önemli görmüyor. Cevaplardan anlaşılıyor ki, katılımcıların büyük bir kısmı dil yakınlığı dolayısıyla Azerbaycan ve Türkiye toplumları arasında karşılıklı anlaşılmanın oldukça yüksek düzeyde olduğunu düşünmekte, bu nedenle dil faktörünün iki ülke arasındaki yakınlığın ilerlemesine katkı sağlayacağını öngörmemektedir. Katılımcılardan biri, dil faktörünün sadece sözlü iletişim açısından önemli rol oynadığını belirtmiştir. Rusça eğitim görmüş diğer bir katılımcı ise iki ülke arasında yaklaşma sürecinin ilk aşamalarında dil faktörünün önemli olduğunu, sonraki dönemlerde ise bu faktörün önemini kısmen kaybettiğini aktarmıştır. İkinci grubu (21-27) temsil eden katılımcılardan toplam 4 kişi, dil faktörünü ilişkilerin gelişmesinde önemli faktör olarak görmemiştir. Her iki grubu temsil eden katılımcıların çoğunluğu dil faktörünü iletişim ve bu iletişimin iki devlet arasındaki işbirliğini giderek derinleştirebilmesi açısından değerlendirmiştir. Katılımcıların bazıları ise dil faktörünün iletişim dışında, iki halkın birbirini daha yakından tanması ve birbirinin tarihini ve kültürünü daha iyi öğrenmesi açısından da önemini vurgulamışlar. Bu fikri özellikle dördüncü gruba (40-55) ait bireyler dile getirmiştir. Üçüncü grubu temsil eden (28-35) katılımcılardan 4 kişi (günlük konuşma dili Rusça olan 3 kişi ve günlük konuşma dili Azerbaycan Türkçesi olan 1 kişi) iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde dil faktörünü önemli olarak görmemiştir.

Dil faktörünün önemi ile ilgili bazı katılımcıların cevabında ilgi çeken fikirlere de rastladık. Örneğin, katılımcılardan biri (31 yaş) dil faktörünü önemli kabul etmemesini aşağıdaki gibi gerekçelendiriyor: "Dil faktörünün iki ülke arasındaki yakınlık açısından fazla önem taşıdığını düşünmüyorum. Sadece Azerbaycan Türklerinin yaklaşma amacıyla dile önem verdiğini görüyoruz. Uzun yıllar Türk kanallarını seyreden bizler, Türkiye Türklerini iyi anlıyoruz. Ancak karşı tarafın bizim Türkçemizi tam anladıklarını söyleyemeyiz. İşte bu nedenle dil faktörü ekonomik, siyasi, kültürel alanda fazla önem taşımaz ve sadece bireyler arasında basit iletişim aracılığıyla yaklaşmayı sağlayabilir".

Diğer bir katılımcınınmsa (41 yaş) dil faktörünü önemli bulduğunu görüyoruz: "Dil faktörü iki ülke arasında ilişkilerin manevi-ideolojik temelidir. Bu faktör aynı zamanda ortak tarih, kültür, etnik hafıza, etnik kimlik gibi önemli meseleleri de içeriyor. Dil faktörü kendi soyundan, dininden olanla beraber kendisini emniyette, güvende hissetme gibi hisler yaratır, bu da siyasi,

ekonomik, kültürel ilişkilerin gelişmesine olumlu etki gösterebilir".

Türkiye ile Azerbaycan ve Türk halkı ile Azerbaycan halkı arasında ilişkilerin gelişmesinde dil faktörünün önemli olup olmadığı sorusuna cevaplar grup spesifikliğini daha çok gösteriyor. Ana dili Azerbaycan Türkçesi olup Türkiye'de eğitim almış veya Türk eğitim kurumlarında staj yapmış, aynı zamanda Türk eğitim kurumlarında çalışan veya bu kurumlarla herhangi başka işbirliğinde bulunan bireyler, Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında meydana gelen hibritleşme sürecine normal ve hatta olumlu bir durum olarak bakmaktadırlar. Bu grubu temsil eden bazı bireyler ise Türkiye Türkçesine adaptasyonun kaçınılmaz olduğuna inanmakta ve kendileri de dil davranışında bunu sergilemektedirler. Bunlar, Türkiye Türkçesinde bilimin çeşitli alanlarında kaliteli profesyonel kaynakların bulunmasını, Türkiye Türkçesinde terminolojinin gelişmiş olmasını ve Türkiye Türkçesinde fikirlerin daha düzgün, akıcı ve duygusal şekilde ulaşabiliyor olmasını, böyle bir tutumun nedeni olarak gösteriyorlar. Bu eğilimin, de-Sovyetizasyon eğilimleri ile de ilişkili olduğunu görüyoruz. Örneğin, 31 yaşındaki bir katılımcı "Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesine etkisini hissediyor musunuz ve buna yönelik tutumunuz nedir?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Evet, özellikle medyanın etkisi daha fazladır. Televizyon ve radyo programlarının etkisiyle bugün çoğu ailelerde çocuklar Türkiye Türkçesine ait kelimeler kullanıyorlar. Hatta biz yetişkinler bile Türkiye Türkçesinden alınan kelimeler kullanıyoruz. Bu olumlu durum, uzun süre Rusya sömürgeciliğinin etkisiyle dilimize geçen Rus kökenli kelimelerden uzaklaşmamıza yardım eder". Diğer bir katılımcı (29 yaş) kendi yaklaşımını şöyle anlatıyor: "Şu anda Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesini en yoğun şekilde etkilemektedir. Buna çok olumlu yaklaşıyorum. Türkiye Türkçesi çok zengin söz varlığına sahiptir ve bazı durumlarda kendi dilimizde ifade etmeye zorlandığımız fikirleri Türkiye Türkçesi aracılığıyla kolay aktarabiliriz. Aynı zamanda Türkiye Türkçesine ait kelimeleri kullanmakla dilimizi *uje* (Rusça "artık" demektir), *vse ravno* (Rusça "fark etmez", "önemli değil" demektir) vb. bu tür parazit söz ve ifadelerden temizleyebiliriz". Diğer bir katılımcı ise (27 yaş) Türkiye Türkçesini profesyonel gelişim amacıyla çok kullandığını, öğretim sürecinde Türkiye Türkçesindeki ders kitaplarından yararlandığını belirtmiş ve Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da daha geniş bir kapsamda kullanımının önemli olduğunu vurgulamıştır: "Türkiye Türkçesinde çok kaliteli kitaplar bulabildiğim için bu dili üniversitedeki derslerimde çok sık kullanıyorum. Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesini etkilemiş olmasına olumlu bakıyorum. Hatta kişisel yaklaşımına göre, Türkiye Türkçesine adapte bile kaçınılmazdır".

Günlük konuşma dili Azerbaycan Türkçesi olan bireylerin büyük çoğunluğu ise belirli vesilelerle Türkiye Türkçesinin istifadesine olumlu yaklaşımlar da ve bazı alanlarda (örneğin, ortak bilimsel araştırmalar çerçevesinde) bunu kaçınılmaz olarak kabul etseler de, ihtiyaç yoksa Türkiye Türkçesine ait unsurların Azerbaycan Türkçesine dahil edilmemesini tercih ediyorlar. Örneğin, katılımcılardan biri, Türkiye Türkçesini öğrenmenin önemli olduğunu (Türk televizyon kanallarını izlerken, Türkiye Türkçesinde kitap okurken veya medyayı takip ederken, Türk internet sitelerinden bilgi edinirken ve bazı durumlarda iş yerlerinde Türkiye Türkçesinin kullanımını gerektiren belirli işleri yürütürken Türkiye Türkçesine başvurulduğu için) ifade ediyor. Fakat katılımcı, Azerbaycan Türkçesinde eşdeğeri olduğu halde Türkiye Türkçesinden alınan kelimelere yer verildiğine, şirketlerde Azerbaycan vatandaşları arasında iç yazışmalarda Türkiye Türkçesinin kullanıldığına ve Türkiye Türkçesinin, Azerbaycanlıların sadece sözel değil, hatta yazılı dil davranışlarını da etkilediğine üzüldüğünü söylemiştir. Katılımcı, Azerbaycan Türkçesinin bu etkilerden korunması için bu süreçleri kontrol eden bir

mekanizma oluşturulmasının önemini de vurgulamıştır. Diğer bir katılımcı (Türkiye'de doktora eğitimi almış bayan, 30 yaşında), Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesini etkisi altına almasına olumsuz yaklaştığını, fakat Rusçadan geçen kelimelerin millileştirilmesi sürecinde Türkiye Türkçesine ait unsurların kabul edilmesini gerekli gördüğünü belirtmiştir.

Rusça eğitim görmüş ve Azerbaycan Türkçesini kullanma yetenekleri yüksek düzeyde olmayan gençlerin çoğunluğu ise Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin her yönden gelişmesine olumlu yaklaşırlar da, bu süreçte dil faktörüne fazla önem vermiyorlar. Bu görüşü, Azerbaycan Türkçesi, Rusça veya Türkiye Türkçesiyle eğitim veren okulları tamamlamış, fakat Avrupa'da veya ABD'de üniversite eğitimi almış ve bu yüzden de İngilizceyi veya diğer Avrupa dillerini iyi bilen gençler grubu da paylaşmıştır. Bu grubu temsil eden gençler, Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkilerin gelişmesinde diğer dillerin (örneğin, İngiliz dilinin) kullanımının mümkün olduğunu düşünüyorlar. Diğer katılımcılar, dilin daha fazla işlevsel rolünü öne sürerek, Türkiye Türkçesini, Azerbaycan Türkçesini veya herhangi başka bir dili duruma göre kullanmanın önemli olduğunu söylemişlerdir. Azerbaycan'ın çağdaş entelektüel potansiyelini temsil eden bu grup Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin sırf entelektüel düzeyde gelişmesini istiyor ve bu açıdan gerekli durumlarda İngiliz dilinin ortak dil olarak kullanılabileceğini öngörüyor. Bu grubu temsil eden bireyler Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine sırf rasyonel, pragmatik, hoşgörü içeren, fakat duygusal olmayan bir tutum sergiliyorlar: "Türkiye Azerbaycan'ın dostudur; Türkiye ile Azerbaycan arasında siyasi birlik ve ekonomik işbirliği kaçınılmazdır; fakat Türkiye ile Azerbaycan arasında herhangi işbirliği duygusallıktan uzak olup rasyonel unsurları içermelidir". Burada Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin önemi daha çok siyasi, ekonomik ve ortak değerlere dayanarak karşılıklı destek ve birbirini koruma bakımından değerlendirilir. Fakat bunun için dil faktörüne o kadar da önemli bir yer verilmiyor; öyle ki: "Türkiye ve Azerbaycan Türkleri birbirini iyi anlıyorlar; resmi yazışma, belgeler, ortak kaynaklar meselesine gelince ise bunun için İngilizce de kullanılabilir". Bu şekilde düşünen bireyler grubuna çoğunlukla iyi eğitim almış ikidilli veya çokdilli gençler dahildir. Bu gençlerin dil repertuarında ya sadece İngilizce, ya da hem İngilizce hem Rusça önemli yer tutmaktadır.

Bu grup içindeki katılımcıların bir bölümü, Azerbaycan piyasasına Türkiye Türkçesinde dahil olan bazı medya ve kitle kültürü ürünlerinin düşük kaliteli olduğunu ve bu gibi ürünlerin genç kuşakların zevkini olumsuz şekilde etkilediğini vurgulayarak Türkiye Türkçesine duygusal yaklaşımın olumlu bir durum olmadığını belirtmiş, yüksek entelektüel ve kültürel düzeyde yapılan bilgi paylaşımı, iletişim vb. çerçevelerde ise Türkiye Türkçesinin diğer dünya dilleri ile beraber yer alması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Kısmen ikinci, ama esas olarak üçüncü grubu temsil eden, Rusya'da, Amerika'da veya Avrupa'da eğitim görmüş ve günlük konuşma dili Rusça olanlar Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da kullanımını rasyonel kabul etmiyorlar. Neden olarak bu bireyler Türkiye Türkçesinin dünya çapında diğer dillerle karşılaştırıldığında kullanım alanının sınırlı olmasını gösteriyorlar. Onlar, Türkiye Türkçesinin potansiyel olarak Orta Asya halkları arasında ortak dil rolü oynayabileceğini düşünüyor, fakat yakın gelecekte bunun gerçekleşmesi ihtimaline kuşkuyla yaklaşıyorlar. Genel olarak ise bu duygu ve düşünceler söz konusu bireylerin Türkiye'ye ve Türkiye Türkçesine karşı herhangi olumsuz tutumunu yansıtmamaktadır. Örneğin, bu düşüncede olanlar duygusal Türkçülüğe olumlu ve ciddi yaklaşırlar da, Türkçülük hislerinin, daha yaşlı kuşaklardaki Sovyet romantizmi ve Sovyet dönemi ile ilgili nostaljik duyguları kadar tehlikeli olduğunu düşünmüyorlar. Dördüncü yaş grubu içinde de böyle bir tutum kendini göstermiştir. Bu gruba dahil olan Rusça konuşan birey (40 yaşında)

Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da herhangi bir alanda kullanılması perspektifini görmüyor ve Türkiye Türkçesinin diğer dillere oranla kullanım imkanlarının sınırlı olduğunu düşünüyor. Katılımcıya göre, batı dilleri (ve hatta Rusça) Türkiye Türkçesine nispeten Azerbaycan gençlerine dünyaya çıkış için daha geniş olanaklar verebilir. Bu fikri Rusça konuşmayan ve Türkiye Türkçesi faktörüne çok olumlu, hatta duygusal yaşanan bir kaç katılımcı da ifade etmiştir. Türkiye Türkçesine özel sevgi beslediğini söyleyen bir katılımcı, "Çocuğunuzun hangi dili öğrenmesinin daha önemli olduğunu düşünüyorsunuz?" sorusuna verdiği yanıtta birinci İngilizceyi, sonra Rusçayı, sonra ise Türkiye Türkçesini göstermiştir. Katılımcı bunun nedenlerini şöyle açıklamıştır: a) İngilizceyi ve Rusçayı öğrenmek daha önemlidir, çünkü bu diller aracılığıyla uluslararası düzeye çıkmak daha kolaydır; b) Çocuk, Azerbaycan Türkçesini biliyorsa, onun Türkiye Türkçesini öğrenmeye özel çaba göstermesine gerek yoktur, çünkü Türkiye Türkçesini doğal olarak öğrenecektir.

Genel tabloya baktığımızda görüyoruz ki, tüm gruplarından olan katılımcıların hemen hemen %99'u ilişkilerin gelişmesinde Türkiye Türkçesinin önemini belirtse de, aynı zamanda iki dilin birbirine karşılıklı etkisini bir ölçüde kaçınılmaz saysa da, Azerbaycan Türkçesinin, Türkiye Türkçesinin etkisi altında kalarak kendi özelliklerini kaybedebileceğinden endişe ediyor. Katılımcıların hemen hemen her biri Türkiye Türkçesini yalnızca talebin olduğu şartlarda kullanmayı uygun buluyor. Bir katılımcı (28 yaş) bu fikri şöyle aktarmıştır: "Son dönemlerde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesine çok karışmıştır. Özellikle de Türk kanallarını seyreden genç kuşak ve çizgi filmlerini izleyen çocuklar Türkiye Türkçesine ait kelimeleri sık sık kullanıyorlar. Hatta bu gençler ve çocuklar bazen bu kelimelerin Azerbaycan Türkçesindeki karşılığını bilmiyorlar. Bu benim açımdan iyi bir durum olmasa da, bazen ben kendim de Türkiye Türkçesindeki kelimeleri kullanmak zorunda kalıyorum: özellikle bu, yeni teknolojilerle ilgili olan ve halen Azerbaycan Türkçesinde karşılığı bulunmayan kelimelerin kullanımı sırasında gündeme geliyor."

Katılımcıların çoğunluğu; Azerbaycan Türklerinin, Türkiye Türkleri ile iletişim sürecinde Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine daha çabuk geçiş yaptıklarına ve bunun karşılıklı olmadığına olumsuz yaklaşım sergilemiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı "geçiş sorumluluğunu" neden yalnız Azerbaycan Türklerinin üstlendiklerini sorguluyor ve bundan dolayı Azerbaycan Türklerini suçluyor. Fakat bu bireylerin çoğunluğu; Azerbaycan Türkçesinin daha da zenginleşmesinde, aynı zamanda günlük konuşma dili Azerbaycan Türkçesi olan gençlerin konuşma kültürünün gelişmesinde Türkiye Türkçesinin önemli bir rol oynayabileceğini de düşünüyor. Katılımcıların büyük bir kısmı Türkiye Türkçesinin gerekmeden durumlarda kullanılmasını doğru bulmasa da, Türkiye Türkçesinin Azerbaycan Türkçesini zenginleştirmek ve/veya Rusçanın izlerinden temizlemek potansiyelini de görüyor.

Anketlere verilen cevaplar, toplumun belli bir kesiminde Türkiye Türkçesiyle duygusal ilişkinin mevcut olduğunu da gösteriyor. Katılımcıların bazıları Türkiye Türkçesini Azerbaycan Türkçesine göre daha çekici buluyor, Türkiye Türkçesinde konuşma kültürünün daha yüksek ölçüde geliştiğini vurguluyor ve Türkiye Türkçesinin daha estetik, Türkiye Türkçesinde konuşma tarzının daha saygılı bir tarz olduğunu düşünüyor. Katılımcıların biri bu özelliği gerek tonlamada, gerek telaffuzda, gerekse kelime seçiminde hissettiğini söylemiştir. Diğer bir katılımcı, Türkiye Türkçesinde esprilerin kulağa daha hoş geldiğini belirtmiştir. Katılımcı Türkiye Türkçesinin tatlı, zarif ve çekici bir dil olduğunu vurgulamış ve sırf bu nedenle Türkiye Türkçesini öğrenmek istediğini söylemiştir. Her iki katılımcı, Türkiye Türkçesinde sosyal medyada ve genel olarak sözel konuşmada sansürden öte ifadelerin (örneğin, küfürlerin) sık sık

kullanıldığından rahatsız olduğunu belirtmiştir.

Bazı katılımcılar ise Türkiye Türkçesinin, kullanımı daha kolay ve daha esnek bir dil olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin, katılımcılardan biri (ev hanımı, 50 yaşında) *umurumda değil, kolay gelsin* vb. ifadelerin Azerbaycan Türkçesindeki karşılıklarının telaffuz açısından daha zor olduğunu (sırasıyla, "bu beni rahatsız etmiyor" ve "işin avand olsun/yorulmayasan") belirterek bu ifadelerin bu nedenle Türkiye Türkçesindeki karşılıklarını kullandığını söylemiştir. Diğer bir katılımcı (profesör, 35 yaşında, erkek) ise Türkiye Türkçesinde bazı ifade ve çeviri konularının, Azerbaycan Türkçesine göre daha iyi çözülmüş olduğunu (örneğin, Türkiye Türkçesinde olan *muhatap* kelimesinin Azerbaycan Türkçesinde herhangi karşılığının olmamasını veya kolaylıkla bulunamamasını) vb. göstermiştir. Başka bir katılımcı (Rusça eğitim görmüş erkek, 30 yaşında) Türkiye Türkçesinin daha fazla ifade gücü taşıdığını ve daha zengin olduğunu belirtmiştir. Bu katılımcılar Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesine olan etkisine olumlu yaklaştığını vurgulamış ve bu olgunun gelecekte de Azerbaycan Türkçesinin zenginleşmesinde rolü olacağını söylemişlerdir.

Katılımcıların, Azerbaycan Türkçesinin zenginleşmesinde Türkiye Türkçesinin rolüne büyük önem vermeleri dikkati çekiyor. Fakat aslında onların daha zengin görmek istedikleri dil değil, konuşma kültürü ve iletişim paradigmalarıdır. Bellidir ki, herhangi bir dilin zengin olup olmaması göreceli bir durumdur ve genelde her dil taşıdığı özellikler çerçevesinde yeterince zengindir ve yeterli kaynaklara sahiptir. Bu nedenle, herhangi bir dilin zenginliğini ölçebilecek parametreler muhtemelen mevcut değildir. Konuşma kültürü ve iletişimin etkinliği ise tartışılabilen konulardandır ve katılımcıların değerlendirdiklerinin aslında dil değil, konuşma tarzı olduğu kanaatindeyiz.

Türkiye Türkçesinin pratik olarak hangi bağlamlarda kullanılmasına gelince, birinci yaş grubuna dahil olan katılımcıların 17'si Türkiye Türkçesinden istifade etmediklerini belirtmiştir. Türkiye Türkçesini kullandıklarını söyleyen 38 katılımcı Türkiye Türkçesini sadece formalite içermeyen durumlarda ve sosyal şebekeler kapsamında iletişim zamanı (örneğin, Türkiyeli arkadaşlarıyla sohbet ederken) kullandığını göstermiştir. Katılımcıların daha az bir kısmı ise Azerbaycan Türkçesi ile fikirlerini ifade edemedikleri zaman (belli bir kelime bulmakta güçlük çekerken vb.) bazen Türkiye Türkçesine başvurduklarını belirtmiştir. Bu gruba dahil olan bireylerin hiçbiri Türkiye Türkçesini akademik amaçla kullandığını veya Türkiye Türkçesinde kitap okuduğunu belirtmemiştir. İkinci yaş grubu içinde 6 kişi Türkiye Türkçesini herhangi bir ortamda kullanmadığını ifade etmiştir. Bu gruba dahil olan bireylerin az bir kısmı (6 kişi) Türkiye Türkçesini iş ve mesleki gelişim amacıyla kullandığını ve Türkiye Türkçesinde kitap veya dergi okuduğunu söylemiştir. Diğer katılımcılar ise Türkiye Türkçesinden sadece Türkiye'ye yolculuk sırasında ya da Türkiyelilerle iletişim kurarken istifade ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı ise Türkiye'nin televizyon programlarını takip ettiğini söylemiş ve Türkiye Türkçesini günlük ortamlarda, mesela yakın arkadaşları ile iletişim kurarken kullandığını dile getirmiştir. Bir kaç katılımcı espri yapmak istediği zaman Türkiye Türkçesine geçiş yaptığını belirtmiştir. Diğer bir katılımcı, gerektiğinde Türkiye Türkçesi konuştuğunu, fakat Azerbaycan sınırlarında Türkiye Türkleri ile iletişim sürecinde bunu onaylamadığını ifade etmiştir. Dördüncü yaş grubunu temsil eden bireyler ise Türkiye Türkçesini o kadar aktif kullanmadıklarını, sadece Türkiye'ye turistik geziler zamanı Türkiye Türkçesinden istifade ettiklerini söylemişlerdir.

Sonuç olarak, 2015 yılının ekim ayında yaptığımız anket sorgusu Azerbaycan toplumu kapsamında aşağıdaki dört temel eğilimi ortaya koymuştur: 1. Türkiye ile Azerbaycan arasında

(veya Türk toplumu ile Azerbaycan toplumu arasında) ilişkiler çoğu alanlarda Türkiye Türkçesinin üstünlüğü kabul edilerek (buna itiraz edilmeden ve/veya bunun kaçınılmaz olduğu varsayılarak) geliştirilmelidir (böyle bir üstünlüğün nedenleri olarak: a. Azerbaycan Türkleri ile Türkiye Türklerinin aynı etnik kökene mensup olmaları; b. Azerbaycan Türkçesinde yeterli kaynak olmaması ve bu boşluğu doldurmak için Türkiye Türkçesinin kaçınılmaz olması; c. Azerbaycan Türkçesi ile kıyaslamada Türkiye Türkçesinin daha estetik ve ifade gücünün daha yüksek olması gösteriliyor). 2. Türkiye ile ilişkiler daha da geliştirilmelidir ve Türkiye Türkçesi belli durumlarda, mesela, ihtiyaç olduğunda kullanılabilir; lakin Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesini tam olarak etkisi altına almasına izin verilmemelidir. 3. Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkiler geliştirilmelidir; Türkiye Azerbaycan'ın en yakın siyasi ve ekonomik ortağıdır ve bu gelecekte de devam ettirilmelidir. Fakat bu ilişkilerde Türkiye Türkçesi baskın rol oynamamalı ve Azerbaycan Türkçesinin bağımsız bir dil olarak varlığına gölge düşürmemelidir. Türkiye Türkçesi diğer dünya dillerinden ayrı tutulmamalı, ona özel bir statü verilmemeli ve belli durumlarda Türkiye Türkçesinin olumsuz etkisinden korunma mekanizmaları geliştirilmelidir. 4. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler yeterince gelişmiştir ve bu ilişkilerin özel bir ağırlığı olmasına gerek yoktur; Türkiye Türkçesinin Azerbaycan'da kullanımı fazla önem taşımıyor; dünya çapında daha yaygın diller olduğuna göre Azerbaycan küresel bütünleşme sürecinde (hatta Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde bile) diğer dillerden de yararlanabilir. Anket sonuçları, ikinci eğilimin daha yaygın olduğunu ve daha çok desteklendiğini göstermiştir.

2017 yılının Kasım-Aralık aylarında Azerbaycan Diller Üniversitesi öğrencilerinin yaptıkları sorgu anketleri de benzer sonuçlar ortaya koymuştur⁷. Sonuçlara baktığımızda, toplumun bazı kesimlerinin Türkiye Türkçesine ait unsurların istifadesine olumlu yanaşmasına rağmen, bu unsurların, gerek olmadığı sürece, kullanılmamasından yana olan eğilimin baskın olduğunu görüyoruz. Örneğin, "Azerbaycan medyasında Türkiye Türkçesi unsurlarının kullanılması ile ilgili düşünceniz ne?" sorusuna cevap veren 518 katılımcının %16,9'u bu meseleye olumlu, %31,4'ü olumsuz baktığını söylemiştir. Katılımcıların %14,3'ü bu meselede tarafsız olduğunu, %29,8'i böyle bir kullanımın gereksiz olduğunu, %7,6'sı ise bu mesele üzerinde hiç düşünmediğini ifade etmiştir. Anketlerde, Azerbaycan medyasında Türkiye Türkçesine ait kelime ve ibareleri kullanma nedenleri ile ilgili aşağıdaki altı ihtimal ileri sürülmüştür: a) Türkleşme eğilimi (%13,4); b) tarihi köklere dönüş (%10,3); c) gösterişçilik (%14,5); d) Türkiye hayranlığı (%8,1); e) eğitim dilinin etkisi (%6,4); f) Türk medyasının ve kitle kültürü piyasasının etkisi (%47,3).

AZERBAJYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE DİL FAKTÖRÜ

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlık belirli dil sorunlarının doğal şekilde, herhangi dil politikaları uygulamadan çözümlenmesine yardımcı olabilen bir faktördür. Her şeyden önce, bu yakınlık dil korpusu meselelerinin çözümüne katkı sağlar. Azerbaycan'da bilimin, eğitimin, ekonominin ve çeşitli sanayi dallarının gelişmesi yeni kavramlar ortaya koymaktadır ki, bu da Azerbaycan Türkçesinde birçok alanda yeni terminoloji kitaplığının oluşturulması gerekliliğini gündeme getirir (Sadıqova 2013). Azerbaycan'da Sovyet sonrası dönemde terim oluşturma sürecinde Türkiye Türkçesi en zengin kaynak rolünü oynamıştır.

⁷ Sorgu anketlerinin uygulanmasında Azerbaycan Diller Üniversitesi'nin aşağıda adları geçen öğrencileri katkıda bulunmuşlar: Amalya Meherremzade; Aygün Gamadova; Ayten Gülahyeva; Çinare Caferova; Fidan İsayeva; Süreyya Rahimova; İnci Elifli; Kemale Penahova; Gülnar Kazımzade; Lamiye İsmayilova; Medine Abbasova; Nermin Abbasova; Ramile İsraili

Özellikle bilim, eğitim, tıp, ekonomi vb. alanlarda yapılan reformlar sürecinde Türkiye modelleri uygulandığı takdirde yeni kavramları ifade etmek için Türkiye Türkçesinden terimler alınmakta ve teşvik edilmektedir (Paşa 2016). Genel olarak, bilimsel çalışmaların yapılması ve medya ürünlerinin geliştirilmesi gibi amaçlarla en fazla Türkiye Türkçesine başvurulur. Bu hem doğal bir süreç olarak gerçekleşir hem de sistemli bir şekilde şekillendirilir.

Öte yandan, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlık karşılıklı anlaşılmanı kolaylaştıran ve Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkileri hızlandıran bir faktördür. İki ülke arasında işbirliğinin çeşitli alanlarda yoğun şekilde ilerlemesine millî-kültürel yakınlık ve siyasi avantaj dışında dil faktörü (karşılıklı anlaşılma sorunlarının hemen hemen mevcut olmaması ("sorunsuz iletişim")) de önemli bir katkıda bulunmaktadır. Sorunsuz iletişim, Azerbaycan'la Türkiye arasında esasen sözlü iletişime dayalı pratik alanlarda, özellikle turizm, kitle kültürü, ticaret, inşaat ve işletme alanlarında ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamış ve bu alanlarda iki ülke arasında geniş kapsamlı işbirliğinin en önemli nedenlerinden olmuştur. Fakat gerek birinci gerekse ikinci durumda, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlığın getirdiği faydalar belli kısıtlamalarla karşı karşıyadır.

Öncelikle dil korpusu meselelerinin çözümüne göz atalım. Azerbaycan Türkçesinde terim oluşturulmasında Türkiye Türkçesine başvurulması, ilk bakışta profesyonel düzeyde karşılıklı anlaşılma sorunlarının çözümü gibi görünebilir. Ancak Sovyet sonrası dönemde bazı yeni alanlarda terminoloji boşluğunu dikkate almazsak, Azerbaycan'ın kendine özgü, daha Sovyetler döneminin başlarından oluşturulmaya başlamış önemli bir terminoloji korpusu mevcuttur. Bu nedenle de, Türkiye Türkçesinden daha çok sadece yeni kavramların ifadesi amacıyla terimler alınır ve bazı Türkleşme ve de-Sovyetizasyon eğilimleri çerçevesinde meydana gelen değişiklikler hariç, daha önceden var olan terimler yerini yeni terimlere hemen hemen vermez. Bu açıdan, Azerbaycan Türkçesine ve Türkiye Türkçesine ait terminoloji korpuslarının büyük bir kısmı birbiri ile karşılaştırıldığında yine de büyük farklılıklar görünmektedir. Bu dillerde bilimsel, sosyal-siyasi ve hukuki alanları kapsayan dil korpusları, aynı zamanda üslup, yapı ve söylem açısından farklıdır. Bu sebepten dolayı, mesleki bilgi gerektiren metinlerin karşılıklı şekilde anlaşılması büyük zorluklar yaratmaktadır.

"Sorunsuz anlaşılma" ile ilgili de kısıtlamalar mevcuttur; öyle ki, birbirini sorunsuz anlama ve hatta yukarıda belirttiğimiz karma dil ("hibrit dil") çoğu zaman sözlü iletişimin ve birkaç sınırlı konuyu kapsayan kaynağın çerçevesini aşmıyor. Anketlere verilen cevaplardan, Azerbaycan gençlerinin büyük bir oranının, Türkiye Türkçesini genel olarak televizyon dizilerinden, popüler şarkılardan ve basit sözlü iletişimden öğrendikleri anlaşılıyor. Bu, kendiliğinden olumlu ve dil ilişkilerinin devamlı olmasını sağlayan bir faktördür. Fakat bu, aynı zamanda, Türkiye Türkçesini bu gibi kaynaklardan öğrenmiş Azerbaycan Türklerinde "dil bilgisi" illüzyonları yaratıyor. Araştırmalarımız sonucunda Türkiye üniversitelerinde eğitimin ilk aşamalarında dil sorunu ile en çok Azerbaycan'dan gelmiş öğrencilerin karşılaştığı anlaşılmıştır. Bunun temel nedeni ise dil hazırlığı aşamasında Azerbaycanlı öğrencilerin Türkiye Türkçesini üst düzeyde konuşabildikleri düşüncesine dayanarak profesyonel alanlarda karşılıklarına çıkacak potansiyel sorunları ciddiye almamalarıdır. Rusça eğitim veren okullardan mezun olmuş öğrencilerin, Azerbaycan Türkçesi ile eğitim veren okullardan mezun olmuş öğrencilerle kıyaslandığında Türkiye Türkçesini (özellikle akademik düzeyde) daha iyi ve daha çabuk öğrenmeleri de bunu ispatlar. Ana dili Azerbaycan Türkçesi olan öğrenciler Türkiye Türkçesini daha iyi anladıkları için Türkiye Türkçesinin öğrenilmesini bir sorun olarak görmüyor ve bu nedenle kimi zaman gerekli çabaları göstermiyorlar. Azerbaycan'da eğitim gören Türkiyeli öğrenciler de benzer bir tavır gösteriyorlar. Bu öğrencilerin önemli bir kısmının,

Azerbaycan Türkçesini akademik düzeyde öğrenmek için çaba göstermedikleri ve öğretim sürecinde bazı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları gözlemlenmektedir.

Karşılıklı anlaşılma profesyonel alanlarda teşvik edilmezse, dil yakınlığı belli riskler de taşıyabilir. Bu riskler özellikle Türkiye Türkçesinin bilimsel, akademik ve yüksek profesyonellik gerektiren alanlarda diğer dillerin ciddi rekabeti ile yüzleşmesinden kaynaklanmaktadır; öyle ki, kitap mağazaları ve kütüphanelerde Türkiye Türkçesinde tıp, fen ve bu gibi alanları temsil eden çok az sayıda kitaba rastlanmaktadır. Bu, tabii ki, Azerbaycan'ın piyasa talebinden kaynaklanan bir durumdur. Fakat, bu olgu kendiliğinden Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin çeşitli bilim alanlarını gereğince kapsamadığının da bir göstergesidir. Tabii ki, Türkiye Türkçesi bilimsel-akademik alanlarda değil, daha çok ticaret işi ve kitle kültürü alanındaki faaliyetlerde gerekli olan bir dil olarak algılanırsa, Türkiye Türkçesini öğrenmek entelektüel kesimin ilgisi dışında kalabilir. Örneğin, kitle kültürü türleri ile bir o kadar da ilgilenmeyen gruplar, özellikle entelektüel kesimler Türkiye Türkçesinde bilimsel ve akademik kaynaklardan yararlanamadıkları sürece, Türkiye Türkçesi ile (ve sonuç olarak, Türkiye ile) herhangi bağlılık geliştirmeye eğilimli olmayabilirler. Sonuç olarak, Türkiye Türkçesinin kullanımı esasen kitle kültürü ürünleri, ticaret, ev hizmetleri gibi alanların ve sözlü iletişimin sınırları içinde kaldıkça, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin de ileride bu gibi alanların ve belli sosyal grupların sınırlarını aşamayacağını tahmin edebiliriz.

Tabii ki, bugün Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler stratejik nitelik taşıyor ve sadece ticaret, kitle kültürü, ev hizmetleri vb. alanları kapsamaz. Eğitim, ekonomi, tıp, askeri sanayi, ticaret ve diğer alanlarda Türkiye, Azerbaycan'ın en yoğun işbirliği yaptığı ülkedir. Azerbaycan'da birçok alanda yapılan reformların büyük bir kısmında da sadece Türkiye tecrübesinden istifade ediliyor ve bunun temel nedenlerinden biri karşılıklı anlaşılma sorunlarının neredeyse mevcut olmamasıdır. Tıp, eğitim, turizm hizmetleri alanlarında yapılan yoğun tecrübe değişimi bu fikri ispat edebilir. Örneğin, Azerbaycan'da çalışmak için Türkiye'den uzmanlar davet ediliyor, Azerbaycan'dan olan tıp öğrencileri veya stajyerleri Türkiye'ye eğitim ve deneyim için gönderiliyor vs. Çeşitli sanayi ve iş alanlarında oluşturulan yerel şirketlere de gerek uzman olarak, gerekse yönetici görevlere davet edilen yabancı işçilerin büyük bir kısmını Türkiye vatandaşları oluşturmaktalar. Ayrıca, dünya piyasasına çıkmak ve çalışma prensiplerini uluslararası standartlara uygun düzenlemek niyetinde olan birçok yerli şirketin ortak iş kurmak için en çok başvurdukları ülke de Türkiye'dir. Fakat bu ilişkilerin sürekli olmasını sağlayacak dil tabanı hemen hemen mevcut değildir. Kitle kültürü ve hizmet alanlarını kapsayan etkinliklerden farklı olarak, bilimsel, akademik ve tıbbi alanlarda ilişkileri sürekli geliştirmek için yeterli bir dil (terminoloji vb.) tabanının olması şarttır. Türkiye'nin terim alanında büyük tecrübesi vardır. Azerbaycan'da belli alanlarda bu tecrübeden yararlanmak için ciddi teşebbüsler gösterilmelidir. Tabii ki, Türkiye'nin de bu teşebbüsleri desteklemesi, süreci hızlandırabilir. Bu doğrultuda terminoloji sözlükleri, konuşma kitapları, gramer normlarının kıyaslanması, Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine geçiş (köprü) derslikleri vb. gibi karşılaştırma nitelikteki kaynakların hazırlanması ve yayınlanması yararlı olabilir.

Türkiye Türkçesinin profesyonel düzeyde öğretilmesi ve öğrenilmesi, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın daha üst düzeyde ilerlemesi açısından çok önemlidir; öyle ki, bilimsel ve akademik alanlarda profesyonel iletişimin ve karşılıklı anlaşılmanın sağlanması iki ülke arasındaki ilişkileri daha üst düzeye yükseltebilir ve siyasi çıkarların dikte edip etmeyeceğinden bağımsız bir şekilde iki toplum dahilinde çeşitli gruplar arasında ilişkileri güçlendirebilir. Siyasetten bağımsız samimi bir bağlılık ise iki ülke arasındaki işbirliğinin

sürekliliğinin en güçlü garantörü olabilir.

Fakat burada önemli meselelerden biri Türkiye ile Azerbaycan arasında ilişkilerin gelişmesinde ve güçlenmesinde dil faktörünün rolünün doğru değerlendirilmesidir. Tabii ki, Türkiye bugün çeşitli alanlarda, özellikle, tıp, mühendislik, bilgi teknolojisi alanlarında en gelişmiş ülkeler arasında yer alıyor. Fakat, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu alanlarda Türkiye Türkçesi bugün Azerbaycan'da diğer yabancı dillerle rekabet durumundadır. Bunun birkaç nedenini göstermek mümkündür. Her şeyden önce, Azerbaycan'da, özellikle Bakü'de, Rusça eğitim veren okullarda hala önemli sayıda öğrenci vardır ve onlar genç entelektüel grupların mühim bir kısmını oluşturmaktadırlar. Bu gençler, ana dili ve eğitim dili Azerbaycan Türkçesi olan gençlerle karşılaştırıldığında Türkiye Türkçesini öğrenmeye o kadar da eğilimli değiller ve genel olarak batı dillerini öğrenmeyi tercih etmektedirler. Öte yandan, ülkeden yurt dışına eğitim almak için giden gençlerin tercih imkanları her gün artmaktadır. Burs programları ve öğrenci değişim projelerini sunan üniversitelerin coğrafyası da genişlemektedir. Gençler yurt dışına gitmeye ilgi gösterdikleri için çeşitli dilleri öğrenmeye başlamışlardır. Bu diller arasında İngilizce en önemli yeri tutsa da, buraya diğer Avrupa dilleri de hızla girmeye başlamıştır. Gençlerin çeşitli dilleri öğrenme isteği Batı Avrupada, İngiltere'de, ABD' de vs. ülkelere eğitim alma imkanları ile bağlantılıdır. Son yıllarda ise bu listede Doğu Avrupa ülkeleri de yer almaktadır ve gençler Polonya'da, Macaristan'da, Çek Cumhuriyeti'nde vb. eğitim görmek veya değişim programları çerçevesinde bu ülkelere gitmek için Doğu Avrupa dillerini de öğrenmeye çaba göstermektedirler. Türkiye ile turizm ilişkilerinin sürekli olarak genişlemesi ve Türkiye'nin kolaylıkla ulaşılabilecek bir ülke olması da gençleri, değişim programları çerçevesinde çoğu zaman Türkiye'yi değil, diğer çeşitli ülkeleri tercih etmeye sevk etmektedir.

Türkiye Türkçesinin, Azerbaycan'da diğer dillerle rekabette olmasının diğer bir nedeni ise İngilizcenin hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de, özellikle entelektüel gruplar içinde, uluslararası rolünün artması ile ilgilidir. Bu nedenle, bugün Türkiye ile Azerbaycan arasında çeşitli alanlarda ilişkilerin kurulmasında ve pekiştirilmesinde İngilizce ya ortak dil, ya da bir araç olarak kullanılmaktadır. Örneğin, Azerbaycanlıların kullandıkları eğitim, sağlık hizmetleri, turizm vb. alanlarda İngilizce çok rahatlıkla istifade edilir. Eğitim alanı bu konuda daha sınırlı olsa da (Türkiye'de birçok üniversite yalnızca Türkiye Türkçesinde eğitim verdiği için), Türkiye'de İngilizce eğitim veren eğitim merkezlerinin veya programlarının sayısının çoğalması, eğitim hizmetlerinden Türkiye Türkçesini kullanmadan da yararlanma imkanlarını artırmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişiminde diğer dillerin de, özellikle İngilizcenin rolünü görmek mümkündür. Bu, tabii ki, iki ülke arasındaki ilişkilerde Türkiye Türkçesinin veya Azerbaycan Türkçesinin, aynı zamanda iki dil arasında "karşılıklı anlaşılma"nın rolünün azaltılması değil, sadece, daha geniş çerçevede kaynakların kullanılması demektir.

SONUÇ: AZERBAJYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN SOSYAL YÖNLERİNE KISA BİR BAKIŞ

Ülkeler arasındaki yakınlaşma eğilimleri, siyasi önceliklerden, ekonomik çıkarlardan ve hatta milli ve dini birlikten daha fazla bu ülkelerin toplumları arasındaki karşılıklı anlaşmadan ve bu toplumları temsil eden insanların aynı değerleri paylaşmasından kaynaklanır. Milli-manevi değer, dil ve kültür yakınlığının rolü önemli olsa da, günümüzde Azerbaycan ve Türkiye toplumlarını birbirine daha da yakınlaştıracak olan özellikler toplumsal davranış modelleri arasındaki yakınlığa da dayanır. Bu paradigmalardan milli-manevi paradigmalardan daha az önemli olmadığını düşünmekteyiz. Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın devlet tecrübesi ve

sosyal kurumlar oluşumunun tarihi ve koşulları arasındaki farklar, sosyal normların ve birey-toplum karşılıklı ilişkilerinin farklı tarzda şekillenmesine sebep olmuştur. Bu nedenle, her iki topluma özgü olan sosyal paradigmalarda (sosyal algılar ve sosyal davranış kuralları) bazen bugün de farklılıklar görülmektedir. İşte bu tür farklılıklar bazen, iki devlet değil de iki toplum arasındaki yakınlaşmanın arzu edilen düzeye ulaşmasını engelleyen faktöre dönüşmektedir. Sosyal normlar daha çok eğitim kurumlarında olduğu için, eğitim paradigmasının (akademik kültür, öğrenci-öğretmen ilişkileri, bilimsel araştırma gelenekleri vb.) birbirine uyarlanması toplum üyelerinin birbirini daha iyi anlaması ve kabul etmesi sürecini hızlandırılabilir. Bu nedenle, Türkiye'nin, Azerbaycan'ın yürüttüğü eğitim alanındaki reformlara katılımı ve Azerbaycan'da eğitim paradigmasının modernleştirilmesine katkısı, ileride sosyal algılar ve sosyal davranış modelleri arasındaki boşlukların da doldurulmasına yardımcı olabilir. Katılımcıların cevaplarından da görüldüğü gibi, insanlar iki ülke arasında eğitim bağlarının istenilen düzeyde olmadığını vurguluyorlar (aslında buraya akademik değişim alanındaki boşluklar da eklenebilir). Eğitim alanındaki işbirliğinin birtakım bürokratik engelleri aşabilmesi, eğitim kurumlarının öğrenci değişimi, çifte diploma vb. projeleri daha serbest şekilde gerçekleştirebilmesi, iki ülke arasındaki sosyokültürel yakınlığa katkıda bulunan bir faktör olabilir. Örneğin, Azerbaycan üniversitelerinin ABD ve bazı Avrupa ülkeleri ile ortak programları mevcuttur. Türkiye ile bu tür projelerin hazırlanması ise merkezileştirilmiş şekilde gerçekleştirildiği (örneğin, YÖK tarafından onaylanması gerektiği) için gerek Azerbaycan, gerekse Türkiye üniversiteleri bu tür programların uygulanmasının kolay olmayacağı kanaatindedir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki eğitim, bilim ve kültür değişiminin güçlendirilmesi, yeni kalite aşamasına yükseltilmesi ve daha geniş kitleleri kapsamaya, iki ülke arasında yakınlaşmanın hızlanması için önemli şarttır. Burada hem Azerbaycan'ın Türkiye'den, hem de Türkiye'nin Azerbaycan'dan öğreneceği modeller mevcuttur. Türkiye çeşitli alanlarda Azerbaycan'da yapılan eğitim ve araştırma reformlarında etkin rol alabilir ve bunun gerçekleşmesi Azerbaycan'ın reformlarını hızla ileri götürebilir. Azerbaycan'da ise sanat ve kültür, özellikle, edebiyat, müzik, resim üst düzeyde geliştirilmiş alanlar sırasındadır. Daha Sovyet döneminde Azerbaycan'ın klasik, geleneksel ve caz müzisyenleri ülkeyi dünya çapında tanıtabilmişti. Bu gelenekler bugün de geliştirilmekte ve Azerbaycan'ı dünyaya daha fazla tanıtmaktadır. Azerbaycan ile Türkiye'nin bu alanda da ilişkilerinin gelişmesi, her iki toplumda genç kuşakların yüksek düzeyde eğitim almasında, onların sadece yerel gelenekler ve yaşam paradigmaları çerçevesinde kalmayarak dünyaya daha fazla açılması ve bu vesileyle birbirini daha iyi tanınmasında önemli bir rol oynayabilir.

SUMMARY

In Azerbaijan, as in other post-Soviet Republics, language use is greatly influenced by language policy priorities of the government. However, there are many other socio-political factors which shape linguistic attitudes and practices in the society. This article has a particular focus on exploring the influence of Turkish on linguistic expression of identity within various social groups of Azerbaijan.

The legitimacy of the research question is justified by the following arguments. First of all, Turkey as the closest and most reliable political and economic ally of Azerbaijan was involved in numerous reform projects undertaken by the country after independence. This in itself encouraged many young people in Azerbaijan to include Turkish into their language repertoire. On the other hand, due to linguistic and cultural proximity between the two countries, the

Turkish language was viewed as the most natural source both for nationalization and internationalization. Thus, the influence of Turkish on linguistic practices of Azerbaijanis (both at the level of individuals and social groups) was highly probable.

In the first instance, we have attempted to shed light on how and to what extent Turkish was engaged in the process known as de-Sovietization, which at times occurred as de-Russification. The entire process of de-Sovietization was part of national identity rebirth in Azerbaijan which was clearly reflected on the level of language. In particular, in the first years of independence, there was a strong tendency to bring elements from the Turkish language into Azerbaijani. More often, Turkish words were introduced to replace Russian words or those borrowed from European languages through Russian. This initiative was not only part of the official language planning. The usage of Turkish linguistic elements was also (and mostly) initiated by the growing local media and implemented through practical usage. This triggered language mixing and produced a noticeable degree of hybridization in language performance.

Further, through interviews and surveys, we tried to reveal varying attitudes towards the above mentioned hybridization as well as possible resistance to this process. While respondents who were educated in Turkish and/or had close professional connections with Turkey are very positive about bringing Turkish elements into Azerbaijani, the major part of respondents from all groups are strongly against unnecessary influences from Turkish. Although Turkish is welcomed for terminology development and vocabulary building in areas where Azerbaijani lacks equivalents, a huge percentage of respondents do not approve of the usage of Turkish elements when there is no such need. This kind of hybridization is not welcomed by academia and government officials either.

In general, the surveys revealed various attitudes towards borrowing Turkish elements or the usage of Turkish in Azerbaijan. By grouping the responses and analyzing them against certain social group characteristics (such as age, everyday language, language of education, and social status), we were able to suggest certain identity categories that correspond to specific language attitude/behavior patterns. Briefly, the responses reflect the following attitudes: 1. Influence of Turkish on Azerbaijani is normal, inevitable and would enrich and strengthen Azerbaijani. Hybridization between the two languages is a normal process and should not be prevented because: a) Azerbaijanis and Turks have the same ethnic roots, and therefore Turkish influence on Azerbaijani may accelerate nationalization; b) Turkish possesses a more developed language corpus, and there are sufficient resources in Turkish in various professional spheres. Azerbaijani or Azerbaijanis can only benefit from the influence of Turkish in any possible form; c) Turkish language sounds more aesthetic, and therefore the influence of Turkish on Azerbaijani will only make the latter sound better; d) Turkey, being one of the strongest states in the world, is Azerbaijan's most reliable ally in political economic and cultural spheres. Thus, competence in Turkish will open doors for international integration. 2. The Azerbaijani language can benefit from Turkish for practical purposes, e.g., in terminology development and vocabulary building. Any other influence should not be allowed. Azerbaijani is an independent language and should not be dominated by Turkish. Azerbaijanis have the same roots with Turks and the two languages are genealogically related. Moreover, Azerbaijani and Turkish are the closest two languages to each other, and they are mutually intelligible. However, this does not (and should not) mean that Azerbaijani and Turkish are the same languages. Azerbaijani is an independent language and should be developed independently. We should benefit from Turkish only if and when necessary (e.g., in cases when a certain corpus problem cannot be solved with the help of the internal capacity of Azerbaijani). 3. Turkish should be treated no

more than just a foreign language. For international integration, Azerbaijanis can benefit from other languages, in particular, European languages. Viable skills in a European language can provide better opportunities for the youth. On the other hand, communication between Azerbaijanis and Turks should not necessitate competence in Turkish on the side of Azerbaijanis or vice versa. Azerbaijanis and Turks can use English (or any other language which is relevant) for communication purposes.

The responses have revealed that the second opinion was the strongest and most supported one.

The article also discusses the domains in which the Turkish language skills among Azerbaijanis could be improved. Reasons for the lack of competence in professional areas and at the academic level are defined. First of all, genetic proximity between the two languages helps develop fluency and competence in conversational Turkish, which may create a false impression of mastery of other skills (for example, academic reading and writing, professional translation etc.) in Turkish.

On the other hand, relations between Turkey and Azerbaijan could be expanded to include a broader scale of academic and scholarly cooperation such as exchange programs, research projects and joint study initiatives. The article considers various possibilities to enhance such cooperation as this may boost professional linguistic competence and encourage interest towards Turkish within various social circles of Azerbaijan. We also suggest that high level collaboration between Universities, research institutions and other relevant academic or scholarly structures of the two countries can create a greater number of shared social behavior models. This in itself can become a strong factor for bringing the two societies together beyond any political or economic priorities. This would also encourage interest towards Azerbaijani within the Turkish society thus making the process develop mutually.

KAYNAKÇA

- ASHCROFT, Bill – vd. (2002), *The Empire Writes Back. Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, London: Routledge.
- AYRES, Jennifer (2003, Fall), ““In the Middle”: Language Attitudes and Identity Among Bilingual Hispanic-American Bilingual Students”, *A Journal of the Céfiro Graduate Student Organization*: 46-59.
- BICHANI, Sanaa (2015), *A Study of Language Use, Language Attitudes and Identities in Two Arabic-Speaking Communities in the UK*, Sheffield: The University of Sheffield, Faculty of Arts and Humanities (Doktora Tezi).
- BUTLER, Yuko G. – HAKUTA, Kenji (2006), “Bilingualism and Second Language Acquisition”, *The Handbook of Bilingualism* (ed. Tej K. Bhatia - William C. Ritchie), Malden: Blackwell Publishers: 114-145.
- CƏFƏROV, Nizami (2002), *Azərbaycanşünaslığa Giriş*, Bakı: AzAtaM.
- DIZAYI, Saman Abdulqadir Hussein (2015), “The Crisis of Identity in Post-Colonial Novel”, *Proceedings of INTCESS15- 2nd International Conference on Education and Social Sciences, 2-4 February 2015*, Istanbul: 999-1007, Erişim Tarihi: 23.03.2018, http://www.ocerint.org/intcess15_e-publication/papers/575.pdf.
- EDWARDS, John (2006), *Foundations of Bilingualism, The Handbook of Bilingualism* (Bhatia, Tej K. & William C. Ritchie eds.), Blackwell Publishers: 7-32.
- EDWARDS, John (2013), *Language and Identity: An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- EKER, Süer (2010), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- FIERMAN, William and Jala Garibova (2010), “Central Asia and Azerbaijan”, *Handbook of Language and Ethnic Identity, Volume 1* (ed. Joshua A. Fishman - Ofelia Garcia), New York: Oxford University Press: 423-451.
- FISHMAN, Joshua, A (2006), “Language Policy and Language Shift”. *An Introduction to Language Policy. Theory and Method* (ed. Thomas Ricento). Malden: Blackwell Publishing: 311-328.
- GARİBOVA, Jala (2009), “Language Policy in Post-Soviet Azerbaijan: Political Aspects”, *International Journal of the Sociology of Language*, 198: 7-31.
- GARİBOVA, Jala and Matanat Asgarova (2009), “Language Policy and Legislation in Post-Soviet Azerbaijan”, *Language Problems and Language Planning*, 33(3):191-217.
- GARİBOVA, Jale (2012), *Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar: Dil Sorunu ve Yeniden Biçimlenen Kimlikler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- GARRETT, Peter (2010), *Attitudes to Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KAZIMOĞLU, Muxtar (2018.01.18), “Dilimiz, Nitqimiz, Qayğılarımız”, *525-ci Qəzet*, Erişim Tarihi: 23.03.2018, https://525.az/site/?name=xeber&news_id=92413#gsc.tab=0
- LANDAU, Jacob M. - KELLNER-HEINKELE, Barbara (2001), *Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States*, Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- LANDAU, Jacob M. - KELLNER-HEINKELE, Barbara (2012), *Language Politics in Contemporary Central Asia. National and Ethnic Identity and the Soviet Legacy*, London: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- MAMMADOV, Azad (2009), “The Issue of Plurilingualism and Language Policy in Azerbaijan”, *International Journal of the Sociology of Language*, 198: 65-74.
- MARQARDT, Kyle (2010), “Nation-Building and Language Policy in Post-Soviet Azerbaijan”, *Azerbaijan in the World*, 3(19), Erişim Tarihi: 23.03.2018, http://biweekly.ada.edu.az/vol_3_no_19/Nation_building_and_language_policy_in_post_Soviet_Azerbaijan.htm.
- MEHDİYEV, Ramiz (2011), “Müasir Azərbaycan Milli İdeyanın Təcəssümü Kimi”, *Strateji Təhlil*, Bakı: Strateji Araşdırmalar Mərkəzi 1 (2): 7-35.
- MUSAOĞLU, Mehman (2013, Kasım-Aralık), “Türk Dilinin Problemleri, Perspektifleri ve Yapılacak Çalışmalar”, *Yeni Türkiye*, Türkçe Özel Sayısı, 55: 539-558.
- NESİBLİ, Nesib (2012), “Azerbaycan’ın Ulusal Kimlik Sorunu”, *Ağır Gökyüzünde Kanat Çırpma (Sovyet-sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Kültürel Kimlik Arayışı ve Müzakeresi)*, (ed. Gönül Pultar).

- İstanbul: Tetragon: 53-105.
- PAŞA, Tanrıverdi (2016.3.7), "Azərbaycan Dilində İqtisadi Termin Yaradıcılığının Vacib Prinsipləri", *Xalq Qəzeti*, Erişim Tarihi: 23.03.2018, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/economy/68608>.
- PAVLENKO, Aneta (2009), "Language Conflict in the Post-Soviet Linguistic Landscapes", *Journal of Slavic Linguistics*, 17(1.2): 247-74
- QƏDİMOĞLU, Namiq (2012.09.06), "Azərbaycan – Türkiyə: Qardaşlıqdan Doğan Tərəfdaşlıq", *Xalq Qəzeti*, Erişim Tarihi: 23.03.2018, <http://xalqqazeti.com/az/news/social/22931>.
- SADIQOVA, Sayalı (2013.11.14), "Azərbaycan Dili Terminologiyası", *Azərbaycan Qəzeti*, Erişim Tarihi: 23.03.2018, <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=31234>.
- TURAN, Anar (2014.08.20), "Azərbaycanda Gənclər Siyasəti Uğurla Həyata Keçirilir", *Xalq Qəzeti*, Erişim Tarihi: 23.03.2018, <http://www.xalqqazeti.com/az/news/analytics/47557>.
- YILMAZ, Mehmet Yalçın – DEMİREL, Gözde (2015), "İkidillilik ve Türleri Üzerine", *International Journal of Languages' Education and Teaching*. UDES 2015: 1693-1701, Erişim Tarihi: 23.03.2018, <http://www.ijlet.com/upload/Udes%20Tam%20Metinler.pdf>
- ZABRODSKAYA, Anastassia and Martin Ehala (2015), "Language and Identity in the Late Soviet Union and Thereafter", *Sociolinguistic Studies*, 9(2-3): 159–171.